

**Ο Θεσμός των διακονισσών
στην Χριστιανική Εκκλησία
του Αρχιμ. Κοσμά Λαμπρινού
ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Οι Απόστολοι του Χριστού, ως γνωρίζουμε από τις Πράξεις των Αποστόλων (Πράξ. 2,3) δεν ήταν δυνατόν να εγκαταλείψουν το κήρυγμα. Αφού μέσω του κηρύγματος έφερναν στην Εκκλησία πιστούς. «Ουκ αρεστόν εστιν, αυτόν ημάς καταλείψαντας τον λόγον του Θεού, διακονείν τραπέζιαις» διαβάζουμε στις Πράξεις των Αποστόλων. Οι Απόστολοι, βεβαίως, ήταν επιφορτισμένοι από την Εκκλησία, πλην της πνευματικής υπηρεσίας, και με την ενεργό φροντίδα των πτωχών, των χηρών και των ορφανών. Πως θα γινόταν όμως αυτό; Η λύση ευρήθη. Το Πνεύμα το άγιο τους εφώτισε και η Πρόνοια του Θεού τους ωδήγησε στη σκέψη να τοποθετήσουν άλλους ανθρώπους οι οποίοι θα διακονούν στα τραπέζια των Κοινοτήτων τους. Γι' αυτό εξέλεξαν τους πρώτους επτά διακόνους.

Για να είναι όμως κάποιος διάκονος της Εκκλησίας έπρεπε να έχει καθαρή συνείδηση και να είναι «πλήρης πνεύματος αγίου και σοφίας», όπως διαβάζουμε στις Πράξεις των Αποστόλων σχετικά με τον άγιο Στέφανο.

Αυτά στην αρχή. Γιατί αργότερα κρίθηκε αναγκαίο, πλην των ανδρών, να υπάρχει και η διακονία γυναικών, οι οποίες θα μπορούσαν καλύτερα των ανδρών διακόνων να περιποιούνται τις πτωχές γυναίκες, τους ασθενείς και τα παιδιά.

Πρώτη μαρτυρία περί διακόνων γυναικών θεωρείται το χωρίο του απ. Παύλου προς Ρωμ. 16ο κεφ. στίχ. 1-2, στο οποίο μνημονεύεται η διακόνισσα Φοίβη, η οποία υπηρετεί στην εκκλησία των Κεγχρεών πλησίον της Κορίνθου. Συνιστά δε στους χριστιανούς της Ρώμης να την υποδεχθούν εν Κυρίω, όπως θα υποδέχονταν μια αγία. Αλλά και το χωρίο Α΄ Τιμ. γ΄ 11, κατά τη γνώμη πολλών αρχαιότερων και νεωτέρων ερμηνευτών αναφέρεται πιθανώς σε γυναίκες καθιερωμένες στο λειτουργήμα της γυναικείας διακονισσών.

Βεβαίως σήμερα ο Θεσμός των διακονισσών έχει πάψει να υφίσταται, καθ' ότι από το 12ο αιώνα έχει καταργηθεί από την Ελληνική Εκκλησία. Στην δε Ρωμαϊκή από τον 8ο μόνον αιώνα. Και στις δύο εκκλησίες, Ανατολική και Δυτική, η διακονία των γυναικών εξέλιπε, είτε διότι οι πολυάριθμες καταχρήσεις είχαν διακυβεύσει τον ηθικό χαρακτήρα της διακονίας, είτε γιατί η αυξανόμενη εξουσία του Κλήρου ζητούσε να εμποδίσει κάθε ενέργεια θρησκευτική εκ μέρους των λαϊκών.

Ο Λούθηρος αναφέρει κάπου στα συγγράμματά του περί της διακονίας της Αποστολικής Εκκλησίας ομιλώντας μετά θλίψεως σχετικά με την επανίδρυση του Θεσμού των διακονισσών. Γιατί λέει ο διάκονος ή η διάκονος δεν έχει αποστολή να διαβάσει μόνον τον Απόστολο ή το Ευαγγέλιο αλλά να υπηρετεί το λαό του Θεού. Ο Λούθηρος ήθελε τις γυναίκες διακόνισσες ικανές να διευθύνουν και σχολεία όπου θα μαθαίνουν γράμματα κορίτσια της Εκκλησίας. Τις ήθελε δηλ. να είναι μορφωμένες.

Σήμερα στην Ευρώπη πολύς λόγος γίνεται όχι μόνο για το Θεσμό των Διακονισσών αλλά και για τη χειροτονία γυναικών εις πρεσβύτερον. Γι' αυτό όσα θα ακολουθήσουν -πρέπει να με πιστέψετε- έχουν σκοπό να πείσουν κυρίως τον Έλληνα Ορθόδοξο, αλλά γιατί όχι και τον Ευρωπαίο, ότι η Εκκλησία δεν κάνει διάκριση μη επιτρέποντας στις γυναίκες να ιεραουργούν. Η Εκκλησία θέλει και τις γυναίκες κοντά της να υπηρετούν στους τομείς της κατηχήσεως ή και της φιλανθρωπίας ως αδελφές νοσοκόμες στα νοσοκομεία και αλλού. Γιατί μη νομίζετε ότι η Κατήχησις και η φιλανθρωπία είναι μικρή αποστολή.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δικαίως ελέχθη ότι ο πέπλος της χήρας στην Εκκλησία του Σταυρού δίδει ανέκαθεν στη γυναίκα μια εξαιρετική τιμή και αξιοπρέπεια. Ο πόνος και η θλίψη στρέφει τον νου προς την αιωνιότητα. Οι χήρες δεν ήταν μόνο οι δέκτες των καρπών της Χριστιανικής διακονίας και αγάπης, αλλά και οι φορείς και πρωτεργατίδες της. Επισκέπτονταν τα σπίτια προς περίθαλψιν των πτωχών και ασθενών. Τις Κυριακές φρόντιζαν για τις ψυχικές ανάγκες των γυναικείων μελών της Εκκλησίας, πάνω στις οποίες εξασκούσαν, τρόπον τινά, επίβλεψη. Εκπαίδευαν τα ορφανά και έδιδαν στις μητέρες συμβουλές για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Περιέθαλλαν τους φυλακισμένους και υποδέχονταν τους ξένους προς φιλοξενία. Πολλοί ερμηνευτές της Γραφής, όπως τονίζει ο καθηγητής Θεοδώρου, συσχετίζουν τις πιο πάνω χήρες (βλ. Α΄ Τιμ. 5ο κεφ.) με τις διακόνισσες. Συμπληρώνοντας όμως ο ίδιος καθηγητής λέει ότι δεν μπορούμε να αποφανθούμε σχετικώς μετά βεβαιότητα. Ίσως η συσχέτιση αυτή προήλθε απ' το γεγονός ότι αργότερα πολλές φορές η τάξη των χηρών άρχισε να ταυτίζεται ολικώς ή μερικώς με αυτή των διακονισσών. Ή απ' το γεγονός ότι πολλές απ' τις διακόνισσες ήταν χήρες και ότι τα προσόντα των διακονισσών έπρεπε εν πολλοίς να είναι ανάλογα με τα υπό του Αποστόλου Παύλου απαιτούμενα για την τάξη των χηρών (βλ. Α΄ Τιμ. 5,9-10). Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι, κατ' αρχάς, τα όρια μεταξύ χηρών και διακονισσών, όπως και μεταξύ χηρών και παρθένων, ήταν συγκεχυμένα. Και η αρχική ακριβής σχέση μεταξύ διακονισσών, χηρών και παρθένων είναι για μας μάλλον σκοτεινή. Ήδη από την εποχή του αγίου Ιγνατίου υπήρχαν «παρθένου λεγόμεναι χήραι».

Έχουμε όμως μαρτυρίες για την ύπαρξη διακονισσών στον 2ο και 3ο αιώνα μ. Χ., στο καιρό δηλ. των διωγμών; Θα το δούμε στη συνέχεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μαρτυρίες κατά τον Β' και Γ' αιώνα-Μαρτυρίες από τις αρχές του Δ' αιώνα και εξής Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' (ΔΕΥΤΕΡΟ)

Προϋποθέσεις και λειτουργική τάξη της χειροτονίας ή χειροθεσίας των Διακονισσών

Α' Προϋποθέσεις χειροτονίας Διακονισσών

Β' Λειτουργική τάξη των Διακονισσών στην ορθόδοξη Εκκλησία

Γ' Πηγές και κώδικες που περιέχουν τυπικά χειροτονίας Διακονισσών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' (ΤΡΙΤΟ)

Η εν τω Κλήρω και την καθ' όλου Εκκλησία θέση των διακονισσών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' (ΤΕΤΑΡΤΟ)

Τομείς εργασίας των Διακονισσών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' ΠΕΜΠΤΟ

Επιφανείς Διακόνισσες των Βυζαντινών χρόνων

α) Αγία Ολυμπιάδα

β) Οι Διακόνισσες Σιλβίνα, Πενταδία, Πρόκλα, Αμπρούκκλη, Σαβινιανή, Ελισσανθία, Μαρτυρία και Παλλαδία

γ) Άλλες επιφανείς Διακόνισσες της Εκκλησίας

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β' ΚΑΙ Γ' ΑΙΩΝΑ**

Το 111 ή 112 μ.Χ. ο Πλίνιος ο νεότερος, σε επιστολή του προς τον αυτοκράτορα Τραιανό, αναφέρει την ύπαρξη διακονισσών στη

Βιθυνία. (ministrae). Περί «γυναικῶν διακόνων» ή «διακονισσών» ομιλούν ακόμη οι Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς, ο Ωριγένης, το μεγαλύτερο μέρος της διασωθείσης σε μετάφραση «Διδασκαλίας των Αποστόλων», οι «Αποστολικές Διαταγές», η «Διαθήκη του Κυρίου ή Ιησού Χριστού», οι κανόνες τοπικών και οικουμενικών Συνόδων, διάφορα φιλολογικά, ιστορικά, και αρχαιολογικά μνημεία των βυζαντινῶν συγγραφέων, τα λειτουργικά κείμενα επιτύμβιες επιγραφές, η νομοθεσία των βυζαντινῶν αυτοκρατόρων κλπ. Όλοι αυτοί ομιλούν για την ύπαρξη «διακόνων γυναικῶν». Οι απόστολοι, λέγει ο Κλήμης Αλεξανδρεὺς, «οικειῶς τη διακονία απεριπάστως τῷ κηρύγματι προσανέχοντες...», ως ἀδελφὰς περιήγον τὰς γυναίκας, συνδιακόνους εσομένας προς τὰς οικουρὺς γυναίκας, δι' ὧν και εἰς τὴν γυναικονίτιν ἀδιαβλήτως παρεῖσθ' ἔδουτο ἡ τοῦ Κυρίου διδασκαλία. Ἰσμεν γὰρ και ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ προς Τιμόθεον ἐπιστολῇ οἱ γενναῖοι διατάσσεται Παῦλος»¹. Δηλαδή, ὅπως οἱ ἄνδρες διάκονοι τῆς πρώτης Ἐκκλησίας βοηθούσαν τοὺς Αποστόλους στο ἔργο τῆς συντηρήσεως τῶν πτωχῶν, ἔτσι και οἱ διακόνισσες εἶχαν τὸ ἴδιο ἔργο ἀνάμεσα στις γυναίκες. Μάλιστα δε φρόντιζαν και νὰ διδάσκουν και νὰ οδηγῶν στην Ἐκκλησία τὶς γυναίκες που δεν εἶχαν γνωρίσει τὸ Χριστό.

Ἐπειτα ο Ωριγένης σε ὑπόμνημά του στο χωρίο Ρωμ. 16,1-2, το οποίο γράφτηκε μεν στην Ἑλληνική γλῶσσα τὸ 231 μ.Χ, ἀλλὰ εἶναι διασωσμένο μόνο στη Λατινική, λέει ὅτι τὸ πιο πάνω χωρίο τοῦ Παύλου ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξη γυναικῶν που «χρησιμοποιούταν» στο ἔργο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διακονίας.

Χαρακτηριστικά εἶναι ὅσα ἀναφέρει περὶ διακονισσῶν ἡ συριακή «Διδασκαλία τῶν Αποστόλων». Ἡ οποία γράφτηκε τὸ δεύτερο μισό τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνα στην Παλαιστίνη και περισώθηκε σε συριακή κυρίως μετάφραση. (Ἐνα τμήμα τῆς ἔχει διασωθεῖ και σε ἀρχαία Λατινική μετάφραση)². Σύμφωνα με τὴν ἐν λόγω πηγή οἱ «διακόνισσες» ἀποτελοῦν συγκροτημένη τάξη παραπλευρῶς με τὶς τάξεις τῶν ἐπισκόπων, τῶν διακόνων (ἀνδρῶν) και τῶν πρεσβυτέρων. Ὁ ἐπίσκοπος παρομοιάζεται με τὸ Θεό, οἱ διάκονοι με τὸ Χριστό, οἱ διακόνισσες με τὸ Ἅγιο Πνεῦμα και οἱ πρεσβύτεροι με τοὺς Αποστόλους. Ὅπως οἱ διάκονοι ἐργάζονται ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο οἱ διακόνισσες προορίζονται για τὴ διακονία ἀνάμεσα στις γυναίκες. Γιατί δύνανται νὰ μπαίνουν στα δωμάτια τῶν ἐθνικῶν γυναικῶν και νὰ ἐργάζονται για τὸν ἐκχριστιανισμό τῶν. Ἐπίσης οἱ διακόνισσες, μὴ ὑπάρχοντες τὴν ἐποχή ἐκεῖνη τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, ἦταν, κατὰ τὴν συριακή διδασκαλία ἀπαραίτητες σε βοηθητικὲς υπηρεσίες κατὰ τὸ βάπτισμα τῶν γυναικῶν. Διότι δεν εἶναι καλὸ νὰ βλέπουν τὶς γυναίκες (ἀντητες) οἱ ἄνδρες (δηλ. οἱ κληρικοί και οἱ λοιποὶ παριστάμενοι τοῦ μυστηρίου). Και σε πολλές ἄλλες περιστάσεις, κατὰ τὴν συριακή διδασκαλία, ἦταν ἀναγκαία ἡ γυναικεία διακονία

MARTYRIΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ Δ' ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΕΞΗΣ

Από τὶς ἱστορικὲς μαρτυρίες τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνα, οἱ οποίες ἄμεσα ἀναφέρονται στο ζήτημα τῆς «χειροτονίας» ἡ «χειροθεσίας» διακονισσῶν, φαίνεται ὅτι πολλές και ἀνυπερβλήτες δυσχέρειες παρείχαν στοὺς ἐρευνητὲς οἱ τελευταῖες φράσεις τοῦ 19ου Κανόνα τῆς ἐν Νικαία Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.). Ὁ Κανὼνας ἀπὸς ομιλῶν ἀφ' ἐνός περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀναβαπτισμοῦ τῶν μετανοούντων και εἰσερχομένων στην Ὀρθόδοξη Καθολική Ἐκκλησία «Παυλιανισάντων»,³ καὶ ἀφ' ἐτέρου περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ὑπὸ τὸν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ἀναχειροτονίας τῶν ἐπιστρεφόντων και ἀναβαπτιζομένων «Παυλιανισάντων» κληρικῶν, οἱ οποίοι ἦτο «ἀμειπτοι και ἀνεπίληπτοι», τῶν ἀναξίων και ἀνεπιτηδεῶν ἐξ αὐτῶν καθαιρουμένων, καταλήγει ὡς ἐξής: «Ὡσαύτως δε και περὶ τῶν διακονισσῶν και ὁλως περὶ τῶν ἐν τῷ Κλήρῳ (ἡ κανόνι) ἐξεταζομένων, ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται. Ἐμνήσθημεν δε τῶν διακονισσῶν τῶν ἐν τῷ σχήματι ἐξετασθεισῶν, ἐπεὶ μὴδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν, ὥστε ἐξάπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς αὐτὰς ἐξετάζεσθαι»⁴. Οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Κανόνα φαίνεται νὰ ἀντιφάσκουν μεταξύ τῶν. Διότι ἡ πρώτη περίοδος αὐτῶν, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ φιλολογική συνάφεια, τονίζει τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναχειροτονίας ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου («Ὡσαύτως... ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται» λέει) τῶν διακονισσῶν που προέρχονται ἀπὸ τὴν ομάδα τῶν Παυλιανισάντων. Στη δεῦτερη, ὁμῶς, ἐνότητι ομιλεῖ περὶ διακονισσῶν, «μὴδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἐχουσῶν» και «ἐξάπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς ἐξεταζομένων». Προς ἄρσιν τῆς φαινομενικῆς αὐτῆς ἀντιφάσεως και ἀντιθέσεως και για νὰ ἐρμηνευθεῖ σωστὰ ἡ τελευταία αὐτὴ ἐνότητι ἐγίναν διάφορες προσπάθειες και ἀπόπειρες ἐρμηνείας τοῦ. Οἱ κυριώτερες ἀπὸ τὶς οποίες εἶναι οἱ ἐξής:

α) Ὁ HEFELE στην πρώτη ἀπ' τὶς δύο περιόδους ἀντὶ τοῦ «Ὡσαύτως δε και περὶ τῶν διακονισσῶν» διαβάζει μαζί με τὸν Γελάσιο «Ὡσαύτως δε και περὶ διακόνων». Κατὰ τὴν ἀπόψη ὁμῶς τοῦ καθηγητῆ Ἐυάγγελου Θεοδώρου ἡ ἀπόψη αὐτὴ δεν εὐσταθεῖ. Ἀφ' ἐνός μεν διότι στερεῖται παλαιογραφικοῦ ἐρεῖσματος, ἀφ' ἐτέρου δε διότι ἡ φράση τῆς δευτέρας παραγράφου «ἐμνήσθημεν δε τῶν διακονισσῶν» προϋποθέτει στὸν Κανὼνα μνεία διακονισσῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ σὺδῶλως ἐρμηνεύει τὴν τελευταία περίοδο τοῦ κανόνα.⁵

β) Οἱ ἐρευνητὲς Du Cange, Odelem, Pinius, Bonasala, Pamkowski, Permander, ἐκλαμβάνοντας τὸν σύνδεσμο «ἐπεὶ» σαν αἰτιολογικὸ και κἀνοντα λόγῳ για διπλὴ «χειροθεσία», ἦτοι ἀφ' ἐνός για χειροτονία που ἔχει μυστηριακὸ χαρακτήρα και ἀφ' ἐτέρου για χειροθεσία που ἔχει τὸν χαρακτήρα ἀπλῆς εὐλογίας και τελετῆς, δέχονται ὅτι ἡ μεν πρώτη παρῆρχετο ἀπ' τὸν Κλήρο, ἡ δε δεῦτερη ἀπ' τὶς διακόνισσες. Ἐπομένως ἡ τελετὴ τῆς καθιερώσεως και ἐγκαταστάσεως τῶν διακονισσῶν στο «ἀξίωμα» τῶν στην οὐσία ἦταν διαφορετικὴ ἀπ' τὴν χειροτονία τῶν κληρικῶν. Ἦταν ἀπλή εὐλογία (benedictio) και ὄχι πανηγυρικὴ «χειροτονία» (ordinatio). Εἰς τρόπον ὥστε ὅταν ἡ τελευταία χαρακτηριθεῖ σαν «χειροθεσία» με τὴν στενώτερη ἔννοια, μπορεῖ κάποιος με βεβαιότητα νὰ πει ὅτι οἱ διακόνισσες δεν εἶχαν καμμία χειροθεσία.

Ἀλλὰ και ἡ ἀπόψη αὐτὴ δεν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ γιατί καταντῶσα σε προφανὴ «λήψι τοῦ ζητουμένου», εἶναι ἀντίθετη ἀφ' ἐνός μεν με τὴν τελευταία περίοδο τοῦ Κανόνα, ἡ οποία ἐμφαντικὰ ἀποκλείει τὴν ὑπαρξη «χειροθεσίας» διακονισσῶν, ἔστω και χειροθεσίας με τὴν ἐνυρτερη ἔννοια. Ἄλλωστε και ἀπὸ ἄλλες ἱστορικὲς μαρτυρίες δεν ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξη κατὰ τοὺς χρόνους που ἀναφερόμαστε χειροτονίας διακονισσῶν.

γ) Οἱ Valesius, Van Espen και kalsbach λύνουν τὸ ζήτημα ἰσχυριζόμενοι ὅτι κατὰ τὸ πρώτο μισό τοῦ 4ου αἰῶνα μ. Χ. δεν εἶχε εἰσαχθεῖ ἀκόμη στην Ἐκκλησία ἡ μόλις περὶ τὸ 400 μ.Χ. –κατὰ τὴν γνώμη τοὺς πάντα– εἰσαχθεῖσα πανηγυρικὴ «χειροθεσία» ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν. Ἐπομένως ὁ Κανὼνας αὐτὸς, κατ' αὐτοὺς, σημαίνει ὅτι ὁ τρόπος ἀποκαταστάσεως στο ἀξίωμα τῶν ὁλων τῶν προσερχομένων ἀπὸ τὴν αἵρεση τῶν «Παυλιανισάντων» στην Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία κληρικῶν και διακονισσῶν εἶναι διαφορετικὸς για κάθε μια ἀπὸ τὶς δύο τάξεις. Καθ' ὅτι ἐνῶ οἱ ἀμειπτοι και ἀνεπίληπτοι «Παυλιανισάντες» κληρικοί μπαίνοντας στην Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀναχειροτονοῦνται, οἱ διακόνισσες που φεύγουν ἀπὸ τὴν ἴδια αἵρεση δεν χειροτονοῦνται πάλι ἀναλαμβάνοντας ἐκ νέου τὸ διακονικὸ τοὺς λειτουργήμα, ἀλλὰ παραμένουν στις τάξεις τῶν λαϊκῶν.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ, ὑποστηρίζει ὁ καθηγητῆς Θεοδώρου, θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀν ἀφ' ἐνός δεν ὑπῆρχε στὸν Κανὼνα ἡ φράση που ὑπαινίσσεται ἀναχειροτονία διακονισσῶν. «Ὡσαύτως, λέει ἡ φράση, και περὶ τῶν διακονισσῶν ... ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται». Ἐάν ἀπὸ τὴν ἄλλη δεν μνημονεύονταν οἱ διακόνισσες μαζί με τὸν ὑπόλοιπο Κλήρο και ἀν, τρίτον, δεν ὑπῆρχαν ἄλλες, ὄχι μόνο προγενέστερες, οὔτε σύγχρονες ἀλλὰ και μεταγενέστερες ἱστορικὲς μαρτυρίες που πιστοποιοῦν εἴτε τὴν θέση και κατὰταξη τῶν διακονισσῶν στὸν Κλήρο τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε και τὴν ἀνάλογη με τὴν χειροτονία τῶν διακόνων (ἀνδρῶν) «χειροτονία» διακονισσῶν θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκλάβουμε τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ ὡς σωστὴ.

Έτσι η χειροτονία των διακονισσών δεν προϋποτίθεται μόνο από την «Διδασκαλία» (3ος αι. μ. Χ.), που αριθμεί αυτές στον Κλήρο της Εκκλησίας, όπως είδαμε, από πηγές του 2ου αι. μ. Χ. και περιγράφεται από ιστορικές πηγές, οι οποίες εκπροσωπούν εκκλησιαστική πράξη σχεδόν σύγχρονη με τον 19ο Κανόνα της Α΄ Οικουμ. Συνόδου. Προ πάντων μνημονεύεται στις επόμενες Οικουμενικές Συνόδους (15ο Κανόνα της Δ΄ εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου, 14ο και 40ο Κανόνα της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου), οι οποίες έχοντας υπ' όψιν την θεωρία και πράξη της Εκκλησίας, προσέδωσαν στο θεσμό αυτό κύρος και ισχύ πανεκκλησιαστικό.

Όσο αφορά τώρα τις μαρτυρίες που προέρχονται από τις Ανατολικές εκκλησίες, πρέπει πρώτα-πρώτα να μνημονεύσουμε τους «Εκκλησιαστικούς Κανόνες των Αποστόλων», οι οποίοι αποτελούν το πρώτο βιβλίο που προέρχεται απ' τις αρχές του Δ΄ αιώνα. Είναι πιθανότατα βιβλίο που έχει άρρηκτη σχέση με την «Αποστολική Εκκλησιαστική Διάταξη» της Αιγύπτου. Στους Κανόνες αυτούς λέγεται ότι «εὐχρηστον ἐστι ταις γυναιξί διακονίαν καταστήσαι»⁷. Δηλαδή είναι δυνατόν στις γυναίκες να γίνονται διακόνισσες. Οι εκλεγόμενες όμως για την διακονία γυναίκες πρέπει να είναι χήρες προοριζόμενες να βοηθούν τους δεομένους.

Η εξέλιξη αυτή και η βαθμυδόν υποχώρηση της τάξεως των «χηρών», καθώς και η πλήρης εκπροσώπησις του γυναικείου διακονικού λειτουργήματος από την τάξη των «διακονισσών» κορυφώνεται και αποκρυσταλλώνεται στις «Αποστολικές Διαταγές», οι οποίες συγκροτήθηκαν, πιθανότατα, στη Συρία ή Κωνσταντινούπολη γύρω στο 380 μ. Χ. Η συγγραφή της πρέπει να έγινε από κάποιον συμπολίτη που περισυνέλεξε και ενοποίησε προϋπάρχοντα κείμενα. Ενώ όμως οι Αποστολικές Διαταγές λένε ότι οι εγκαθιστάμενες στη τάξη των «χηρών» είναι υποτεταγμένες «τοις διακόνοις, ἔτι μην και ταις διακόνοις»⁸, ενώ δεν χειροτονούνται 9 και ζουν απομονωμένες στα σπίτια τους 10 υπηρετώντας το Θεό με ψαλμωδίες, προσευχές, νηστείες και αγρυπνίες 11.

Αντιθέτως στις «Αποστολικές Διαταγές», εκτός από την εκλογή και «χειροτονία» γίνεται εκτενέστερος λόγος και στους τομείς της διακονικής εργασίας των «διακονισσών» και καθορίζεται η θέση τους στην ιεραρχική κλίμακα των τάξεων του Κλήρου.

Αξιόλογη μαρτυρία για το γυναικείο διακονικό λειτουργήμα παρέχει σε μας και η κατά το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα, πιθανότατα, συντεθείσα και από μονοφυσικούς κύκλους της Συρίας προεληθούσα «Διαθήκη του Κυρίου ή Ιησού Χριστού». Η «Διαθήκη» αυτή αφ' ενός παρουσιάζει τις χειροτονούμενες «χήρες», οι οποίες εντάσσονται στον Κλήρο της Εκκλησίας και είναι οι κύριες εκπρόσωποι του διακονικού έργου των γυναικών και αφ' ετέρου αυτές που ανήκουν ή μη στην τάξη των λαϊκών και μη χειροτονούμενες ως διακόνισσες. Οι οποίες τελούν κάτω από την επιτήρηση των «χηρών» και έχουν κύρια καθήκοντα πωλώνων στους ιερούς Ναούς.

Έτσι η διοργάνωση της γυναικείας διακονίας στην «Διαθήκη» που μνημονεύσαμε φαίνεται ιδιότυπη. Κι αυτό γιατί, ενώ σύμφωνα με όλες τις από τις αρχές του Δ΄ αιώνα και εξής μαρτυρίες, αυτές που τελούν το διακονικό λειτουργήμα ονομάζονται «διακόνισσες» διάγοντας «χήρες» κατά το μάλλον ή ήττον, ένα απράγμονα ασκητικό βίο, αντιθέτως στην «Διαθήκη» ως κύριες εκπρόσωποι της γυναικείας διακονίας είναι μεν οι διακόνισσες αλλά πρέπει να είναι «χήρες».

Η εξωτερική αυτή-και όχι ουσιαστική- ιδιότητα της «Διαθήκης» αποτελεί εξαίρεση στην ιστορία των Βυζαντινών χρόνων σε ότι αφορά τη γυναικεία διακονία. Γιατί οι αναφερόμενες ιστορικές μαρτυρίες των χρόνων αυτών κατά κανόνα κάνουν μνεία του όρου «διακόνισσαι» ή «γυνή διάκονος» αντί του όρου «χήρα»¹². Στις μαρτυρίες αυτές συγκαταλέγονται, κοντά στις πιο πάνω μαρτυρούμενες, τα διάφορα υπομνήματα και σχόλια των εκκλησιαστικών Πατέρων που σχετίζονται με την γυναικεία διακονία. Υπάρχουν χωρία της Καινής Διαθήκης 13, συγγράμματα Πατέρων της Εκκλησίας ή άλλων ιστορικών συγγραφέων, αγιολογικά κείμενα, Κανόνες Οικουμενικών Συνόδων μετά των αναφερομένων σ' αυτούς σχολίων των ερμηνευτών τους, νομοθεσία Βυζαντινών αυτοκρατόρων και ιδιαίτερα του Ιουστινιανού, επιτάφιας και επιτύμβιας επιγραφές, ποικίλα λειτουργικά βιβλία και ευχολόγια κ.ά. που αποδεικνύουν την ύπαρξη διακονισσών.

Απ' όλες τις μαρτυρίες και πηγές, των οποίων ειδική μνεία γίνεται στη συνέχεια της παρούσης εργασίας, συνάγεται ότι είναι εξ ολοκλήρου απόβλητος ο ισχυρισμός μερικών ερευνητών ότι «ήδη μεσούσης της τετάρτης εκατονταετηρίδος απηγορεύθη υπό της Εκκλησίας η χειροθεσία και εγκατάστασις των «διακονισσών» εις ίδιον εκκλησιαστικόν αξίωμα»¹⁴. Κάνοντας λόγο περί «του μη δειν τας λεγομένας πρεσβύτιδας, ήτοι προκαθημένας εν τη Εκκλησία καθίσασθαι»¹⁵, είναι προφανές ότι εννοεί τις διακόνισσες. Πολλοί ερμηνευτές των κανόνων, μη δίδοντας μεγάλη σημασία στις μαρτυρίες που αφορούν όλους τους Βυζαντινούς χρόνους, οι οποίες κάνουν λόγο για «χειροτονία» διακονισσών, στηρίζονται αποκλειστικά και μόνο στη μαρτυρία του 11ου Κανόνα της εν Λαοδικεία τοπικής Συνόδου, η οποία συγκροτήθηκε γύρω στα έτη 343 και 381 μ.Χ.¹⁶.

Είναι προφανές, όμως, ότι-κι αν υποθεθεί ότι ο Κανόνας αυτός αναφέρεται σε διακόνισσες- πρέπει να γνωρίζουμε ότι η Λαοδικεία όπου έγινε η Σύνοδος είναι πόλη της Φρυγίας. Και στη Φρυγία έδρασε και εξαπλώθηκε ο Μοντανισμός. Ο οποίος Μοντανισμός τοποθέτησε μέχρι αξιοκατακρίτου υπερβολής τις γυναίκες και σε ιερατικά ακόμη λειτουργήματα. Γι' αυτό ο όρος του Κανόνα «πρεσβύτιδα» δεν πρέπει να λάβει χαρακτήρα οικουμενικό αλλά είναι απλά και μόνο τοπικός χαρακτηρισμός.

Το πιθανότερο είναι, κατά τον HEFELE, ότι οι πεσμένες σε υπερβολές «πρεσβύτιδες» της Λαοδικείας δεν ήταν οι διακόνισσες, αλλά τελευταία και μεμονωμένα στην εκκλησιαστική αυτή περιφέρεια υπολείμματα της τάξεως των «χηρών». Των οποίων οι ενήλικες καλούνταν «πρεσβύτιδες», όπως συνάγεται από ένα χωρίο του Επιφανίου Κύπρου, που μαρτυρεί ότι πριν από το Θεσμό των «διακονισσών» υπήρχε το «εκκλησιαστικό τάγμα» των χηρών, των οποίων οι γεροντότερες ονομάζονταν «πρεσβύτιδες»¹⁷.

Απ' τις πηγές που αναφέρονται στις διακόνισσες και την «χειροτονία» τους πιστοποιείται ότι η τάξη αυτή διατηρήθηκε στην Ανατολή για πολλές εκατονταετηρίδες. Βεβαίως, επειδή μετά τη γενική καθιέρωση του νηποβαπτισμού δεν παρίστατο πλέον ανάγκη υπάρξεως διακονισσών στην Κατήχηση και λειτουργία του μυστηρίου του βαπτίσματος των γυναικών. Και επειδή εν τω μεταξύ συνέβησαν διάφορες καταχρήσεις και παρεκτροπές εκ μέρους των διακονισσών, ιδιαίτερα στις αιρετικές «εκκλησίες», η τάξη αυτή άρχισε να παρακμάζει και να περιορίζεται στα μοναστήρια. Το γεγονός όμως αυτό καθόλου δεν σημαίνει την τελεία κατάργηση και εξάλειψη του θεσμού αυτού.

«Χειροτονίες» διακονισσών φαίνεται ότι τελούνταν –έστω και σπανίως-τουλάχιστον μέχρι το τέλος της Βυζαντινής περιόδου. Ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος, τον 10ο αιώνα μ. Χ., μαρτυρεί ότι υπήρχε ακόμη και στα χρόνια του «και της Μεγάλης Εκκλησίας (Αγίας Σοφίας) διακόνισσαι»¹⁸.

Η Άννα Κομνηνή, το 12ο αιώνα, εξυμνεί την φροντίδα του πατέρα της Αλεξίου Α΄ (1081-1118) εκ των διακονισσών¹⁹.

Ο Θεόδωρος Βαλσαμών, που έζησε περί τα τέλη του ίδιου αιώνα, όχι μόνο μαρτυρεί ότι «τινι των ασκητριών διακόνισσαι λέγονται»²⁰, αλλά και τονίζει ότι υπήρχαν ακόμη και στις μέρες του στην εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως διακόνισσες, που είχαν όμως περιορισμένη διακονική εργασία. «Παρά δε τη αγιοτάτη Εκκλησία του Θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως, γράφει, διακόνισσαι προχειρίζονται, μίαν μεν μετουσίαν μη έχουσαι εν τω Βήματι, εκκλησιαστικώς διορθούμεναι»²¹.

Λείψανα της τάξεως των διακονισσών στην Ανατολή σώζονται και σήμερα τόσο από μερικά ελληνικά γυναικεία μοναστήρια, στα οποία ορισμένες μοναχές έχουν «χειροτονηθεί» διακόνισσες, όσο και από ορισμένες αποσχισμένες αιρετικές «εκκλησίες».

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Βλ. Κλήμη Αλεξανδρέως Στρωματείς 3,6
2. Βλ. Δ. Μπαλάνη Πατρολογία σελ. 433-434
3. Βλ. Βασιλείου Στεφανίδη Εκκλησιαστική Ιστορία, Αθήνα 1948, σελ. 155 «Παυλιανίσαντες ωνομάσθησαν οι οπαδοί του αιρετικού Π. Σαμοσατέως»
4. Βλ. Α. Αλυβιζάτου, «Οι διακόνισσες...» σελ. 32-33
5. βλ. Ευαγγέλου Θεοδώρου, Η συμμετοχή των διακονισσών εις την ενοριακήν ζωήν, περ. Ενορία, έτος 1ο αρ. 10-12, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1946 σελ. 126-128 και 159-160
- 6 βλ. Κ. Μπόνη «Οι τρεις Κανονικές επιστολές του Μ. Βασιλείου προς Αμφιλόχιον
- 7 Στην Λατινική μετάφραση των Εκκλησιαστικών Κανόνων των Αποστόλων «UTILE EST MULIE RIBUS DIACONISSAM ORDINARE»
8. 10 βλ. Απ. Διαταγές βιβλ. Γ' κεφ. Ζ' MIGNE τόμ. 1 στ. 780
9. βλ. Απ. Διαταγές βιβλ. Η' κεφ. κε' MIGNE τόμ. 1 στ. 112. βλ. 19ος Κανών της Α' Οικουμ. Συνόδου, τόμος 2ος Ράλλη-Ποτλή, σελ. 158. 14ος Κανών της Πενθέκτης Οικουμ. Συνόδου, τ. 2 Ράλλη-Ποτλή, σελ. 337. 40ος Κανών της Πενθέκτης, τ. 2 Ράλλη-Ποτλή, σελ. 397-398
10. βλ. Απ. Διαταγές βιβλ. Γ' κεφ. στ' MIGNE τόμ. 1 στ. 776
« Γνωρίζετω ούν η χήρα ότι θυσιαστήριον εστι Θεού και καθήσθω εν τη οικεία αυτής ... ουδέ γαρ ποτέ το θυσιαστήριον του Θεού περτρέχει, αλλ' ενί τόπω ιδρύται»
11. Απ Διαταγές βιβλ. Γ' κεφ. ζ' MIGNE τόμ. 1 στ. 780
12. Αμ. Αλυβιζάτου («αι σχέσεις της εκκλησιαστικής νομοθεσίας του Ιουστινιανού προς τους εκκλησιαστικούς Κανόνες» Αθήναι 1936, σελ. 4. «Η Εκκλησιαστική νομοθεσία του Ιουστινιανού ήταν ανέκαθεν σύμφωνος με την Εκκλησιαστική αντίληψη και τάξη»
13. Ρωμ. 16,1
14. Ν. MILASCH σελ. 363
15. Αμ. Αλυβιζάτου «αι σχέσεις της εκκλησιαστικής νομοθεσίας του Ιουστινιανού προς τους εκκλησιαστικούς κανόνες» Αθήναι 1936 σελ. 196
16. βλ. Αμ. Αλυβιζάτου ένθ' ανωτέρω σελ. 199
17. βλ. Επιφάνιου Κύπρου, «κατά αιρέσεων» MIGNE τόμ. 42, στ. 774
18. βλ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεν., «έκθεσις βασιλείου τάξεως» MIGNE τόμ. 112, στίχ. 425-426
19. BERNARD LELB σελ. 217 «τω δε ναώ του Παύλου κλήρος μέγας κατείλεπτο και πολύς...Και παραγενόμενος εις τουτονί τον νέων ίδοις αν χορούς αντάδοντας. Κατέταξε γαρ και το των διακονισσών πεποιήκεν έργον»
20. βλ. Θεοδώρου Βαλσαμώνος, «εις; τον 15ο Κανόνα της τετάρτης Οικουμενικής Συνόδου» MIGNE τόμ. 137 στίχ. 441-444
21. βλ. ίδιου «Αποκρίσεις...» MIGNE τόμ. 138, στίχ. 988

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' (ΔΕΥΤΕΡΟ)

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

Α' ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

α) Διακόνισσες εξελέγονταν «μετ' ακριβούς δοκιμασίας»¹ χριστιανές γυναίκες που θα ήσαν εκλεκτές τω Κυρίω και οι οποίες πληρούσαν ωρισμένες προϋποθέσεις γι' αυτό.

Οι περισσότερες από τις διακόνισσες στρατολογούνταν απ' την τάξη των αφιερωμένων στο Θεό «παρθένων», οι οποίες ζούσαν είτε μόνες τους, είτε σε κάποιο «παρθενώνα» ή σε «σπίτι παρθένων», νηστεύοντας, ψάλλοντας, προσευχόμενες, διαβάζοντας την Αγία Γραφή και ασχολούμενες με γυναικείες εργασίες (υφαντική, ραπτική...)².

Έτσι, σύμφωνα με τις «Αποστολικές Διαταγές», «διακόνισσα» μπορούσε να γίνει («γινέσθω» λέει, μια «παρθένος αγνή»)³. Κατά δε τον Επιφάνιο Κύπρου διακόνισσες εξελέγονταν γυναίκες «κούσαι αιειπάρθεναι»⁴. Κατά την 6η Νεαρά του Ιουστινιανού, οι διακόνισσες έπρεπε να εκλέγονται από τη τάξη των παρθένων⁵. Επίσης στον υπ' αριθμ. 213 κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, η οποία γράφτηκε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 1027 μ. Χ., διαβάζουμε ότι η διακόνισσα «οφείλει είναι παρθένος αγνή»⁶.

Εκτός όμως από τις παρθένες, διακόνισσες γίνονταν και πολλές γυναίκες χήρες, οι οποίες συγκέντρωναν τα απαιτούμενα προσόντα για το σκοπό αυτό και που συμφωνούσαν με τη ρήση του απ. Παύλου εγγεγραμμένη στην Α' προς Τιμ. 5ο κεφ. και στίχ. 9-10.

Οι μεν «Αποστολικές Διαταγές» ορίζουν ότι διακόνισσα δύναται να γίνει και μια «χήρα μονόγαμος, πιστή και τιμία»⁷, ο δε Επιφάνιος επαναλαμβάνει ότι διακόνισσες μπορούν να εκλέγονται και «χρηδεύσασαι από μονογαμίας»⁸. Και κατά την 6η Νεαρά του Ιουστινιανού διακόνισσες γίνονταν οι «ενός ανδρός γαμεταί γενόμεναι»⁹ χήρες. Πολύ ευπρόσδεκτες στις τάξεις των διακονισσών ήσαν και χήρες, οι οποίες υπήρξαν εκλεκτές χριστιανές μητέρες, καθ' όσον αυτές «δια της από της ανατροφής των τέκνων αυτών κτηθείσης πείρας» ηδύνατο να καθοδηγούν τις νεαρές χριστιανές μητέρες στο πολυσχιδές έργο τους¹⁰. Γνωστή διακόνισσα μητέρα είναι η χήσασα κατά τον 5ο αιώνα μ. Χ. ΚΕΛΕΡΙΝΑ, την οποία ο Θεοδώρητος Κύρου παρηγορεί για το θάνατο του παιδιού της¹¹.

Έτσι διακόνισσες χειροτονούνταν, κατά τον άγιο Επιφάνιο, και «μονόγαμοι εγκρατευσάμενοι»¹², όπως και σύζυγοι των επισκόπων. Ο 48ος Κανών της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου ορίζει ότι η σύζυγος του επισκόπου «ει και αξία φανείη, προς το της διακονίας αναβιβάζεσθω αξίωμα»¹³. Και ο Ματθαίος Βλάσταρης λέγει σχετικώς ότι αυτή (η διακόνισσα) «ει δε και ο βίος αυτής σεμνός είη, και εις τον της διακονίας βαθμόν προβιβάζεται»¹⁴.

Εκτός όμως από τις παραπάνω μνημονευόμενες προϋποθέσεις, διακόνισσες χειροτονούνταν και πολλές άλλες επίλεκτες εκπρόσωποι των γυναικείων μονών. Κατά τον Θεόδωρο Βαλσαμόνα, «το δε λαϊκάς μόνας γυναίκας αξιούσθαι διακονικού αξιώματος ουκ εστιν αληθές. Και μονάζουσαι γαρ ηξιούντο αυτού»¹⁵. Κατά τους μετέπειτα Βυζαντινούς χρόνους μαρτυρείται ότι η διακόνισσα «οφείλει είναι... κατά το νυν κρατούν, μονάζουσα μεγαλοσχίμων, κεκαρμένη τε κοσμίως»¹⁶, πράγμα που πιστοποιείται και από τον Ματθαίο Βλάσταρη (14ος αιών μ. Χ.). Ο οποίος λέγει ότι «συμφώνως τοις παλαιοίς των βιβλίων», η εκλεγμένη ως διακόνισσα πρέπει να έχει σχήμα μοναχικό, και τούτο τέλει.¹⁷ Το διακονικό λειτούργημα κατ' εξοχήν παρείχεται στις ηγουμένες των μονών.

β) Όσον αφορά, τώρα, την ηλικία των υποψηφίων προς εκλογήν διακονισσών, κατ' αρχάς έχουμε να πούμε ότι αυτός, σύμφωνα με την Αποστολική διάταξη περί χηρών (Α' Τιμ. 5,9-10), πρέπει να υπερβαίνει το εξηκοστό έτος της ηλικίας της. Ο Θεοφάνης (9ο αιώνα μ.Χ.) αναφέρει ότι «Θεοδόσιος ο βασιλεύς νόμον έγραψε γυναίκα εις διακόνισσαν μη προβαίνειν εάν μη υπερβή τα εξήκοντα έτη κατά τον απόστολον»¹⁸. Το ίδιο διαβάζουμε και στο Νομοκάνονα του Φωτίου όπου «δεν επιτρέπεται γίνεσθαι διακόνισσαν την μη υπερβάσαν τον εξηκοστόν ενιαυτόν»¹⁹.

Ορθόδοξοι και αιρετικοί κύκλοι είχαν την ίδια πράξη περί ορίου ηλικίας διακονιστών. Γιατί Νεστοριανοί κύκλοι κατ' αρχάς την ίδια πράξη περί εκλογής διακονιστών χρησιμοποιούσαν. Στην αρχή του 5ου αιώνα μ.Χ. έγινε Νεστοριανική αναθεώρηση των Κανόνων της Α' Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας, που αποδίδεται στον επίσκοπο Μαρουθά. Ορίζεται δε κατ' αυτήν (την αναθεώρηση) ότι διακόνισσες εκλέγονται οι γυναίκες που έχουν υπερβεί το εξηκοστό έτος της ηλικίας. Παρά ταύτα, είναι βέβαιο, ότι συχνά γίνονταν εξαιρέσεις. Έτσι πολλές φορές το διακονικό λειτουργήμα παρέχονταν και σε νεότερες γυναίκες, κατά την ελεύθερη και ανεξέλεγκτη κρίση και απόφαση των επισκόπων. Την Ολυμπιάδα, π.χ., «καίπερ νέαν, χήραν γενομένην ..., διάκονον χειροτόνησεν Νεκτάριος»²⁰. Ίσως έχει αυτό υπ' όψιν του ο αγ. Ιω. ο Χρυσόστομος όταν λέει ότι η θαυμάσια διακονική δράση της «εν αώρω ηλικία κατωρθούτο»²¹.

Στη Δύση είναι γνωστό το παράδειγμα μιας παρθένου, η οποία κατατάχθηκε στη τάξη των χηρών που είχαν διακονικό λειτουργήμα, αν και δεν είχε συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας της.²² Με τη πάροδο όμως του χρόνου, επειδή οι εξαιρέσεις αυτές ήταν πολύ συχνές και επειδή κατανοήθηκε ότι πολλοί απ' τους τομείς της διακονικής εργασίας απαιτούσαν ακμαίες σωματικές δυνάμεις και ανάλογη ευρωστία και ευκινησία, η Εκκλησία επίσημα πιά, περιώρισε το χρονικό αυτό όριο απαιτώντας ηλικία όχι κατώτερη των σαράντα ετών.

Έτσι ο 15ος Κανόνας της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου ορίζει ότι «διάκονον μη χειροτονείσθαι γυναίκα προ ετών τεσσαράκοντα».

Το περιεχόμενο του Κανόνα αυτού υιοθετείται και από την 123η Νεαρά του Ιουστινιανού (546 μ.Χ.), όπου ορίζεται «διακόνισσαν εν αγία Εκκλησία μη χειροτονείσθαι, ήτις ελάττων εστιν ενιαυτών τεσσαράκοντα ή εις δευτέρους ήλθε γάμους»²³. Λαμβανομένης υπ' όψιν και της 6ης Νεαρής του Ιουστινιανού (535 μ.Χ.) που ορίζει στις διακόνισσες «την ηλικίαν μήτε νέαν είναι, μήτε ακμάζουσαν, μήτε αυτόθεν προς τα πλημμελήματα πηδούσαν, αλλά υπέρ τον μέσον ήδη καθεστώσας χρόνον και αμφί τους πενήκοντα ενιαυτούς κατά τους Θείους Κανόνας αγούσας, ούτω τε της ιερής τυγχάνειν χειροτονίας»²⁴, βγαίνει το εξής συμπέρασμα: Ότι η Ιουστινιανεία νομοθεσία κατ' αρχάς ήταν μάλλον υπέρ της ηλικίας των πενήντα τουλάχιστον χρόνων. (Αλυβιζάτος)

Αλλά αν οι διατάξεις αυτές ίσχυαν κυρίως για τις πόλεις, στα ασκητήρια, εάν παρίστατο ανάγκη μπορούσε και νεώτερα αδελφή να χειροτονείται διάκονος. «Ει γάρ τις ανάγκη γένοιτο και την ελάττονα ταύτης της ηλικίας, ής είπομεν, χειροτονήθηναι διάκονον. Έξεστι ταύτην εν τινι των ευαγών ασκητηρίων χειροτονείσθαι και κατ' εκείνο οικείν, καθ' όπερ ούτε ανδρών επιμείζια καθέστηκεν, ούτε αυτεξούσιος διάιτα, αλλά βίος συνεσταλμένος και μέτριος και υπό του συνέντος πλήθους μαρτυρούμενος»²⁵, διαβάζουμε στην 6η Νεαρά του Ιουστινιανού. Ο ίδιος Κανών της Χαλκηδόνος έπειτα επικυρώθηκε από την εν Τρούλλω Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο το 692 μ.Χ. Σ' αυτήν τη Σύνοδο και στον 14ο Κανόνα της διαβάζουμε: «Μήτε διάκονος προ των εικοσιπέντε χρόνων ή διακόνισσα προ των τεσσαράκοντα ετών χειροτονείσθω»²⁶. Ο 40ος δε Κανόνας της ίδιας Συνόδου αναφερόμενος, σ'όν τοις άλλοις, και στον περιορισμό του κατωτάτου ορίου της ηλικίας των χειροτονουμένων ως διακονιστών λέγει τα εξής: «...Εν γαρ τω Θείω Αποστόλω γέγραπται εξήκοντα ετών την εν τη Εκκλησία καταλέγεσθαι χήρα. Οι δε ιεροί Κανόνες τεσσαράκοντα ετών την διακόνισσαν χειροτονείσθαι παραδεδώκασιν, την Εκκλησίαν χάριτι Θεία κραταιότεραν γινόμενην και επί τα πρόσσω βαινούσαν εωρακότες, και το των πιστών προς την των Θείων εντολών τήρησιν πάγιόν τε και ασφαλές, όπερ και ημείς άριστα κατανοήσαντες, αρτίως διωρισάμεθα, την ευλογίαν της Χάριτος, τω μέλλοντι των κατά Θεόν αγώνων ενάρχεσθαι. Ωσπερ αγώνων ενάρχεσθαι, όσπερ τινα σφραγίδα ταχέως ενσημανόμενοι, εντεύθεν αυτόν προς το μη επί πολύ οκνείν και αναδύεσθαι προβιβάζοντες, μάλλον μεν ούν και προς την του αγαθού παρορμώντες εκλογήν και κατάστασιν»²⁷. Με δυο λόγια, χάριν οικονομίας η Εκκλησία μείωσε τον αριθμό των ετών των γυναικών που ποθούσαν να γίνουν διακόνισσες.

Ο Κώδικας αυτός φυλάσσεται στο Παρίσι ενώ γράφτηκε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη το έτος 1027. Και ένας άλλος όμως Κώδικας, αυτός της Βιβλιοθήκης της Αλεξανδρείας, ο υπ' αριθμ. 14-104 (94) λέει ότι η διακόνισσα «οφείλει είναι τεσσαράκοντα χρόνων». Και ο Ματθαίος Βλάσταρης αναφέρει ότι «τα γε μην παλαιά των βιβλίων, ής η των χειροτονιών απασών ακριβώς εγγέγραπται τελετή και τον καθ' ηλικίαν οποίον είναι δει χρόνον υφηγείται της διακόνου, ότι τεσσαρακοστός»²⁸.

Απ' τις τελευταίες αυτές μαρτυρίες αποδεικνύεται ότι σ' όλους τους Βυζαντινούς χρόνους οι απαιτήσεις της Εκκλησίας ως προς την ηλικία των διακονιστών ήταν σταθερές, διατηρώντας την σχετική διάταξη του 15ου Κανόνα της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου.²⁹

γ) Απαραίτητες για την εκλογή και χειροτονία των διακονιστών ήταν όμως και άλλες πνευματικότερες και σπουδαιότερες προϋποθέσεις.

Κάθε μέλλουσα διακόνισσα οφείλει αρχικά να έχει συναίσθηση του ύψους της κλήσεως και του «αξιώματος»³⁰ της διακόνισσας. Το οποίο είναι «χάρισμα»³¹ και δίδεται απ' το Θεό επειδή ο Θεός δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Ο Θεός δίδει τη Χάρη του Αγίου Πνεύματος σε άνδρες και γυναίκες.

Όπως όμως κάθε εκκλησιαστική χήρα, έτσι- και κατ' εξοχήν- η διακόνισσα, οφείλει να είναι «πραεία, ήσυχος, επιεικής, άκακος, αδόγητος, μη πολύλαλος (φλίαςρος), μη κραύγασος, μη πολύγλωσσος, μη κατάλαλος, μη λεξίθηρος, μη φιλοπράγμων...»³², διαβάζουμε στις Αποστολικές Διαταγές. Αυτή, η διακόνισσα, πρέπει να «παρεδρεύη ταις εν ταις νόσοις πειραζομένοις», να πηγαίνει, δηλ. και να υπηρετεί στα νοσοκομεία. Και να είναι «ευδιάκονος, νηπτική, τα δέοντα απαγγέλουσα τοις πρεσβυτέροις, μη τις αισχροκερδής, μη οίνω πολλώ προσέχουσα (Α' Τιμ. 3,8). Να μη μεθά, ίνα δύνηται νήφειν προς τας νυκτερινάς υπηρεσίας»³³. Τούτο μας λένε οι Αποστολικοί Κανόνες. Που σημαίνει ότι οι διακόνισσες όφειλαν να προσέχουν και να υπακούουν στους πρεσβυτέρους, ιερείς, της Εκκλησίας. Κατά τον ίδιο λόγο η παρθένος διακόνισσα οφείλει να έχει την απόφαση ώστε να είναι «αγία σώματι και ψυχή, ως ναός Θεού, ως οίκος Χριστού, ως Πνεύματος Αγίου καταγώγιον»³⁴. Κάθε γυναίκα που χειροτονούνταν διακόνισσα έπρεπε να διαφυλάττει τον εαυτό της στην Ορθοδοξία και να προσέχει η ζωή και η πολιτεία της να είναι άμεμπτη, σύμφωνα μ' ότι αρέσει στο Θεό. «Την εαυτής λειτουργίαν δια παντός εκπληρούσασ»³⁵. Αυτή (η διακόνισσα) με ελεύθερη απόφαση, «βουληθείσα αναθείναι εαυτήν» στο Θεό «και την της διακονίας αποπληρώσαι χάριν», πρέπει να είναι κατά πάντα άζια, αν θέλει βεβαίως να γίνει δεκτή στη τάξη των λειτουργών του Υψίστου και να λάβει την Χάρη του Αγίου Πνεύματος «λειτουργείν» και «ακατακρίτως προσκαρτερείν τοις αγίοις ναοίς του Θεού, επιμελείσθαι της οικείας πολιτείας, σωφροσύνης δε μάλιστα».

Κάθε διακόνισσα έπρεπε να είναι φωτισμένη με το Άγιο Πνεύμα, αλλά και να είναι καθαρή «από παντός μολυσμού σαρκός και πνεύματος, προς το επαξίως επιτελείν το εγχειριζόμενον αυτή έργον»³⁶. Οφείλει να είναι «εις τοσοούτον δια της επανθούσης αυτή αρετής ανηγμένη εις ύψος, ως αμιλλάσθαι κατά γε τούτο τοις αληθώς ανδράσι, καντεύθεν αξιούσθαι και της τοσαύτης τιμής» (Δημητρίεβσκη). Που σημαίνει ότι δεν έχει σημασία αν είναι γυναίκα. Με τις αρετές της μπορεί να αποδείξει στους άνδρες το ποιο

είναι οι αληθείς άνδρες. Ο Ματθαίος Βλάσταρης αναφερόμενος στις διακόνισσες της εποχής του λέει ότι, σύμφωνα με τα παλαιά βιβλία της Εκκλησίας, ο βίος της διακόνισσας πρέπει να είναι σε τέτοιο βαθμό ενάρετος, ώστε «των (αγίων) ανδρών αμιλλάσθαι χρή ταύτην τοις άκροις την αρετήν»³⁷. Ο βίος της δηλ. έπρεπε να υπερβαίνει σε αγιότητα και ενάρετα έργα αυτόν των ανδρών. Συναρμολογώντας η διακόνισσα έπρεπε να είναι πρότυπο Χριστιανικού βίου.

Επειδή όμως οι γνωστές στην Εκκλησιαστική Ιστορία παρεκτροπές των «συνεισάκτων» γυναικών («SUBINTRODUCTAE», συνεισακτοι αγαπηταί») δημιούργησαν την απαίτηση «περί του κανονικής μη συνοικείν ανδράσι»³⁸, για περιορισμό και ελάττωση των σκανδάλων, αλλά και για διατήρηση της υπολήψεως των διακονισσών, η 6η Νεαρά του Ιουστινιανού λέγει σχετικά: «Οι εκ των εις διακόνισσης χειροτονίαν εμβαίνειν βουλομένων» και εκ των «επί την χειροτονίαν αγομένων γυναικών διακόνων είτε εκ χηρείας είτε εκ παρθενίας» πρέπει να αποκλείονται της «χειροτονίας» αν έχουν «συνόντας εν τάξει δήθεν αδελφών ή συγγενών ή καλουμένων αγαπητών». Επειδή αυτές «πάσης πονηράς υποψίας τον εαυτών πληροῦσι βίον»³⁹.

Οι διακόνισσες, όπως βεβαίως και οι διάκονοι, όχι μόνο πρέπει να είναι καθ' όλα άμωμοι, όπως και ο επίσκοπος που τους χειροτόνησε, αλλά επί πλέον οφείλουν να είναι «ευσκυλτότεροι» αυτού. Να είναι «ανάλογοι προς το πλήθος της Εκκλησίας, ίνα και τοις αδυνάτοις υπηρετείν δύνωνται ως εργάται ανεπαίσχυντοι»⁴⁰. Οι διακόνισσες έπρεπε να είναι πρόθυμες «τας γυναίκας θεραπεύειν» και να είναι έτοιμες «προς αγγελίαν, εκδημίαν, υπηρεσίαν, δουλείαν» (Απ. Διαταγές), υπηρετώντας ανεπαίσχυντα «τοις δεομένοις» και μιμούμενες το Χριστό, ο οποίος «ουκ ήλθε στο κόσμο διακονηθήναι αλλά διακονήσαι και δοῦναι την ψυχήν Αυτού λύτρον αντί πολλών» (Απ. Διαταγές). Γι' αυτό οι διακόνισσες, κι αν ακόμη χρειάζονταν να θυσιάσουν και τη ζωή τους χάριν των αδελφών τους, έπρεπε να το πράξουν. «Μη διστάτωσαν», γράφουν οι Απ. Διαταγές, να θυσιαστούν για τους άλλους. Γιατί και ο Κύριος υπέμεινε τα πάντα για μας, «και δουλεία και ένδεια και όνειδος και πληγές και Σταυρό» (Απ. Διαταγές). Οι διακόνισσες, όπως τονίζουν οι Αποστολικές Διαταγές, πρέπει να «δουλεύσι τοις αδελφοίς» και να έχουν σαν έμβλημα και σύνθημά των τους λόγους του Κυρίου «ο θέλων εν υμίν είναι μέγας έστω υμών διάκονος και ο θέλων εν υμίν είναι πρώτος έστω υμών δούλος» (Απ. Διαταγές).

Όπως ο Κύριος «έργω πεπλήρωκε το εὔ δουλεύειν πολλοίς και ου λόγω» (Απ. Διαταγές) και όπως Εκείνος «ούτως εταπεινώσεν εαυτόν», ώστε των μαθητών του «ένιψε τους πόδας και τω λεντίω εξέμαξε», κατ' ανάλογο τρόπο και οι διάκονοι, όπως και οι διακόνισσες, «ουκ επαίσχυνθήσονται τούτο ποιήσαι τοις αδυνάτοις και τοις ασθενέσι των αδελφών, εργάται όντες της αληθείας και της ευσεβείας προστάται» (Απ. Διαταγές). Έτσι τόσο οι διάκονοι όσο και οι διακόνισσες «υποχρεούνται» να εξυπηρετούν «αγαπητικώς, μη γογγύζοντες, μηδέ διστάζοντες, ου γαρ δι' άνθρωπον ποιούσιν, αλλά δια τον Θεόν» (Απ. Διαταγές). Η διακόνισσα έπρεπε να είναι πάντοτε ευπροσήγορος, να αγαπά την απλότητα, να είναι ακτήμων, αλλά και να σηκώνει περιφέροντας συνεχώς το Σταυρό του Κυρίου.⁴¹

Εκτός όμως από όλα αυτά τα προσόντα που μνημονεύσαμε, η διακόνισσα χρειάζονταν να είναι προικισμένη και εξοπλισμένη με σχετική μόρφωση. Ήταν ανάγκη, τουλάχιστον, να γνωρίζει κάθε τι που αφορούσε στην επιτυχή και τελεσφόρο άσκηση των διακονικών της λειτουργημάτων. Η μόρφωση αυτή ήταν προ πάντων απαραίτητος για την καθηγητική εργασία που είχαν οι διακόνισσες. Κάθε διακόνισσα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, έπρεπε να είναι ικανή να μεταδίδει στις γυναίκες που κατηχούσε τα στοιχεία αυτά της κατηχήσεως, τα οποία κατά τις Αποστολικές Διαταγές περιελάμβαναν την διδασκαλία «περί αγίας Τριάδος», την «τάξιν δημιουργίας», «τον ειρμόν της Προνοίας», την αλήθεια του «διατι κόσμος γέγονε», (γιατί έγινε ο κόσμος), και τις διδασκαλίες περί «δικαιοσύνης Θεού», περί «τιμωρίας αμαρτωλών», περί της ελεύσεως του Σωτήρος, περί του «λουτροῦ παλιγγενεσίας», περί της «εν Χριστώ υιοθεσίας» και περί της αιωνίου ζωής.⁴²

Η 6η Νεαρά του Ιουστινιανού απαιτεί οι διακόνισσες να είναι τουλάχιστον, όπως και οι υπόλοιποι κληρικοί, στοιχειωδών «γραμμάτων επιστήμονες».⁴³

Στις πηγές των Βυζαντινών χρόνων υπάρχουν άμεσες ή έμμεσες μαρτυρίες περί της μορφώσεως γνωστών διακονισσών. Έτσι λ.χ. πολύ μορφωμένες διακόνισσες αναφέρονται όχι μόνο πολλές της εποχής του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, ⁴⁴ αλλά και μερικές άλλες, για τις οποίες μαρτυρείται ότι γνώριζαν τα συνταράσσοντα την Εκκλησία δογματικά ζητήματα⁴⁵ και μπορούσαν να υπερασπιστούν την Ορθόδοξη Χριστολογική διδασκαλία, «άτε ακριβώς ειδυία αυτήν και άνωθεν τοις Θεοπνεύστοις ενθετραμέναι λόγοις»⁴⁶. Όπως, δηλαδή, ακριβώς τις έμαθαν από τις Θείες Γραφές.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. βλ. Αμ. Αλυβιζάτου, «οι Ι. Κανόνες...» σελ. 54 παράβ. Ν. Μάρκοφ σελ. 1069-1071 Δ' Οικουμ. Σύνοδος (15ος Κανόνας)
2. βλ. Μεθοδίου, «Συμπόσιον των 10 παρθένων» MIGNE τόμ. 18 στίχ. 27-220
3. Μ. Αθανασίου «περί παρθενίας» MIGNE τόμ. 28 στίχ. 251-282
4. Ι. Χρυσοστόμου «περί παρθενίας» MIGNE τόμ. 48 στίχ. 533 κ.έ.
5. βλ. Απ. Διαταγές βιβλ. στ' κεφ. 16 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 957
6. βλ. Επιφανίου Κύπρου «περί πίστεως...» MIGNE τόμ. 42 στίχ. 825
7. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 14 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43
8. βλ. Δημητριάδου σελ. 996
9. βλ. Απ. Διαταγές βιβλ. στ' κεφ. 17ο MIGNE τόμ. 1 στίχ. 957
10. βλ. Επιφανίου Κύπρου, «περί πίστεως...» MIGNE τόμ. 42 στίχ. 825
11. βλ. R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43
12. βλ. MIGNE P.L. τόμ. 2 στίχ. 951 «παράβ. Τα υπό του Τερτυλλιανού περί των χηρών-διακονισσών λεγόμενα»
13. βλ. Θεοδώρητου Κύρου, επ. ρα' »Κελερίνα διακόνω» MIGNE τόμ. 83 στίχ. 1293-1296
14. βλ. Επιφανίου Κύπρου, «περί πίστεως...» MIGNE τόμ. 42 στίχ. 825
15. βλ. Αμ. Αλυβιζάτου «οι Ι. Κανόνες...» σελ. 98
16. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη, «Σύνταγμα ... Γ' στοιχ.» κεφ. 17 MIGNE τ. 14 στίχ. 1200
17. βλ. Θεοδ. Βαλασαμάνος, ερμηνεία εις τον 48ο κανόνα της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμ. Συνόδου MIGNE τόμ. 137 στίχ. 656
18. βλ. Α. Δημητριάδου σελ. 996
19. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη, «Σύνταγμα...Γ' Στοιχείων» κεφ. 11 MIGNE τόμ. 144 στίχ. 1173
20. βλ. Θεοφάνη, τόμ. 1 σελ. 112 παράβ. Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 2 σελ. 159, 254, 255-τόμ. 4, σελ. 477
21. βλ. Ιεροῦ Φωτίου, «Νομοκάνων» MIGNE τόμ. 104 στίχ. 1009, παράβ. Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 1 σελ. 65-68
22. βλ. Σωζομένου, «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο 8 κεφ. 9 MIGNE τόμ. 67 στίχ. 1537
23. βλ. Ι. Χρυσοστόμου, «τη δεσποίνη... Ολυμπίαδι» MIGNE τόμ. 52 στίχ. 561
24. βλ. Τερτυλιανού «το ότι Τερτυλιανός εκφράζει την αγανάκτησίν του για το συμβάν αυτό καθόλου δεν αναιρεί την πραγματικότητα»
25. βλ. Νεαρά 123 Ιουστινιανού κεφ. 13

23. βλ. Νεαρά 6 Ιουστινιανού κεφ. 14-15
24. βλ. Νεαρά 6 Ιουστινιανού κεφ. 14-15
25. βλ. Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ 2 σελ. 398
26. βλ. Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 2 σελ. 398
27. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη MIGNE τόμ. 144 στίχ. 1173
28. Ο Βαλαμιάς παραθέτει περικοπή του Ζωνάρα, που αναφέρεται στον κανόνα αυτό και λέγει τα εξής: «Δια το ευεξαπάτητον των γυναικών και ευέλυσθον ουχ ήττονα των τεσσαράκοντα ετών γυναικα χειροτονείσθαι διάκονον ο παρών βούλεται κανών... Και τεσσαράκοντα δε ούσαν ενιαυτών την γυναικα μετά ακριβούς δοκιμασίας χειροτονείσθω».
29. βλ. Ι. Χρυσοστόμου «Υπόμνημα εις την Α΄ προς Τιμ. 3,11» MIGNE τόμ. 62 στίχ. 553
30. βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, «Εκκλησιαστική Ιστορία» MIGNE τόμ. 82 στίχ. 1101
30. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο γ΄ κεφ. ε΄ MIGNE τόμ. 1 στίχ. 768
31. βλ. Εκκλησιαστικούς Κανόνες των Αποστόλων XXI, 2
32. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο δ΄ κεφ. ιδ΄ MIGNE τόμ. 1 στίχ. 825
33. βλ. J. GOAR σελ. 218
34. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο 8 κεφ. 19-20 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 1116-1117
35. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη, «Σύνταγμα ... Στοιχείων Γ΄» κεφ. 11 MIGNE τόμ. 144 στίχ. 1173 κ.ε.
36. βλ. Ι. Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 47 στίχ. 513-532, Δ. Μπαλάνου «Πατρολογία» σελ. 359
37. βλ. Νεαρά 6η κεφ. 15 «Αλυβιζάτος» σελ. 72, Φωτίου «Νομοκάνων» τόμ. 8 κεφ. 14, Γ.Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 1 σελ. 161
38. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο 3 κεφ. 19 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 801-804
39. Στην « Διαθήκη...» λέγεται ότι η χήρα-διακόνισσα, «QUAE DIGITUR», πρέπει να είναι και να ζει «OMNI TEMPORE BENIGNA, DILIGENS SIMPLICITATEM, NIHIL IN HOC MUNDO POSSIDEUS, SED CONTINUO TOLIENS ET CIRCUM FERENS CRUCEM...» (RAHANANI I, 40 σελ. 95)
40. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο 7 κεφ. 39 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 1037-1040
41. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 11 και 14 (R. SCHOELL-G. KROLL, σελ. 42-43)
42. βλ. Ε. Θεοδώρου «Ηρωίδες της Χριστιανικής αγάπης» Αθήνα 1949
43. βλ. Μ. Βασιλείου «επιστολή 105 διακόνους θυγατράσι Τερεντίου κόμητος» MIGNE τόμ. 32 στίχ. 512-513
- Θεοδωρήτου Κύρου «επιστολή 101 Κελερίνη διακόνω» MIGNE τόμ. 83 στίχ. 1293-1296
44. βλ. Θεόδωρ. Κύρου «επιστ. 17 Κασσιανή διακόνω» MIGNE τόμ. 83 στίχ. 1195-1196

* * *

Β' ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΤΑΞΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Η χειροτονία των επί τη βάσει πιο πάνω εκτεθειμένων προϋποθέσεων εκλεγόμενων διακονισσών, τελουμένη μόνο από τον επίσκοπο¹ δια προσευχής και επιθέσεως των χειρών, παντού και πάντοτε μέχρι τέλους της Βυζαντινής περιόδου περιελάμβανε λειτουργική πράξη ανάλογη μ' αυτήν της χειροτονίας των ανδρών διακόνων. Η λειτουργική αυτή πράξη, αν και ήταν αρχικά πολύ απλή, με την πάροδο του χρόνου διαμορφώθηκε σε μια πανηγυρική τελετή, της οποίας η τάξη και το τυπικό περιγράφεται σε ένα απ' τα Ευχολόγια των βυζαντινών χρόνων.

α) Σ' ότι αφορά την μέχρι του τέλους του 5ου αιώνα χρονική περίοδο, στο χειροτονικό μεν των «Αποστολικών Διαταγών» παρατίθεται χαρακτηριστική «διάταξις» και «επίκλησις επί χειροτονία διακονίσεως», στο χειροτονικό όμως της «Διαθήκης του Κυρίου ή Ιησού Χριστού» υπάρχει μια άλλη τάξη της χειροτονίας χήρας-διακονίσεως «ORATIO», η οποία επιγράφεται σαν «ORATIO CONSTITUEDARUM VIDUARUM». Οι δύο αυτές διατάξεις έχουν ως εξής:

«Αποστολικά Διαταγαί» «Διαθήκη του Κυρίου ή Ιησού Χριστού»
 ORDINATIO VIDUAE FIAT HOC MODO. IPSA ORANTE IN INGRESSU ALTARIS ET DEORSUM ADSPICIENTE, DICAT EPISCOPUS SUBMISSE UT SACERDOTES TAMEN AUDIRE POSSINT ORATIO CONSTITUENTARUM VIDUARUM²

Επίκληση σε χειροτονία διακονίσεως

«Ω επίσκοπε, επιθήσεις αυτή τας χείρας, παρεστώτος του πρεσβυτερίου και των διακόνων και των διακονισσών και ερείς:

Ο Θεός ο αιώνιος, ο Πατήρ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ο ανδρός και γυναικός δημιουργός, ο πληρώσας Πνεύματος Μαριάμ και Δεβόρραν και Άνναν και Όλδαν, ο μη απαξιώσας τον μονογενή Σου Υιόν γεννηθήναι εκ γυναικός, ο και εν τη σκηνή του μαρτυρίου και εν τω ναώ προχειρισάμενος τας φρουρούς των αγίων Σου πυλών, Αυτός νυν έπιθε επί την δούλην σου (τήνδε), την προχειριζομένην εις διακονίαν, και δος αυτή Πνεύμα άγιον και καθάρισον αυτήν από παντός μολυσμού σαρκός και πνεύματος, προς το επαξίως επιτελείν αυτήν το εγχειρισθέν αυτή έργον. Εις δόξαν σην και έπαινον του Χριστού Σου. Μεθ' ού Σοι δόξα και προσκύνησις, και τω Αγίω Πνεύματι, εις τους αιώνας Αμήν»³

Η παραπάνω διάταξη απ' το «χειροτονικό» των «Αποστολικών Διαταγών» παρατεθείσα «επίκλησις επί χειροτονία διακονίσεως», η οποία είναι όμοια με την υπάρχουσα στο ίδιο «χειροτονικό» διάταξη περί της χειροτονίας των Διακόνων, διαφέρει απ' αυτή εις το ότι ενώ σ' εκείνη ο επίσκοπος απλώς εύχεται να επιτελεί η διακόνισσα επαξίως το εγχειρισθέν σ' αυτήν έργο, στην χειροτονία του διακόνου ο επίσκοπος εύχεται ο διάκονος «ευαρέστως λειτουργήσας την εγχειρισθείσα» σ' αυτόν διακονία, αξιωθεί μεγαλύτερου βαθμού, του βαθμού του Πρεσβυτέρου.

Έπειτα, ενώ στις «Αποστολικές Διαταγές» η «χειροτονία» της διακόνισσας και στην «Διαθήκη» η χειροτονία του διακόνου, μνημονεύεται ως επίθεση των χειρών του επισκόπου («επιθήσεις αυτή τας χείρας»), αντιθέτως, στην ίδια «Διαθήκη» τάξη της καθιερώσεως της χήρας-διακονίσεως, δεν γίνεται κανένας λόγος για επίθεση των χειρών του επισκόπου.

β) Με τη πάροδο του χρόνου, όμως, επέζησε –στην Ανατολική ιδίως εκκλησία- μόνο η πρώτη εκ των δύο αυτών μνημονευόμενων διατάξεων. Η οποία και ενσωματώθηκε κατά τα κύρια της σημεία στην από του 6ου έως 8ου αιώνας επί το πανηγυρικώτερον διευρωθείσα και διαμορφωθείσα «τάξις» ή «ευχήν» ή «ακολουθίαν επί χειροτονίαν διακονίσεως». Για την οποία λαμβάνουμε γνώση απ' τα «χειροτονικά» που εκδόθηκαν και εμπεριέχονται σε Κώδικες και Χειρόγραφα Ευχολογίων των Βυζαντινών χρόνων. Εκτενής και άξια ιδιαίτερης προσοχής είναι η «ευχή επί χειροτονία διακονίσεως» που απαντάται στον κατά τον 8ο αιώνα ή στις αρχές του 9ου ή των αρχών του 10ου αιώνα καταγόμενο Βησσαριανό Κώδικα της Κρυπτοφέρρης (Κώδιξ Κρυπτοφέρρης) και στο κατά τον 10ο αιώνα γραφέντα υπ' αριθμ. 956 χειρόγραφο της βιβλιοθήκης της μονής αγ. Αικατερίνης του όρους Σινά. Η ευχή αυτού του Κώδικα παραδίδεται σε μας από τον Δημητριάδη. Η ευχή δε των δύο πρώτων κωδίκων ευρίσκεται στον GOAR, καθώς και σ' άλλους συγγραφείς.

Τάξις γινομένη «επί χειροτονία διακονίσεως» απαντάται ωσαύτως τόσο στον υπ' αριθμ. 213 Κώδικα των Παρισίων, ο οποίος εγράφη το έτος 1027, όσο και στον υπ' αριθμ. 149-104 (94) Κώδικα της βιβλιοθήκης του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Και οι δύο αυτοί Κώδικες παραδίδονται σ' εμάς από τον Δημητριάδη. Επίσης, εάν μπορούμε στο κόπο και μελετήσουμε τον υπ' αριθμ. 692 σωζόμενο Κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Αθηνών, του 12ου-14ου αιώνα, θα δούμε ότι τα ειδολογικά και τα καθολικά

εσωτερικά κριτήρια αυτών, δηλαδή τα κριτήρια γλώσσας, σύνταξης, διάταξης περιεχομένων της ύλης κλπ., μαρτυρούν άμεση εν πολλοίς συνάρτησή του με τον Κώδικα 213 των Παρισίων. Ο Κώδικας αυτός που δημιουργήθηκε είτε με αντιγραφή ή και με χρήση κοινού πρωτοτύπου κειμένου, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και η υπ' αριθμ. 30 «τάξις γινόμενη επί χειροτονία διακονίσεως», την οποία περιείχε άλλοτε στο χαμένο τμήμα του ο Αθηνναϊκός αυτός Κώδικας, όπως αποδεικνύεται από τον πίνακα του περιεχομένου του, συνέπιπτε πλήρως με τον υπ' αριθμ. 213 «τάξη» του Κώδικα των Παρισίων. «Τάξιν επί χειροτονία διακονίσεως» περιγράφουν επίσης το υπ' αριθμ. 163 ειλητάριο του 14ου αιώνας μ.Χ. της μονής Ξενοφώντος αγίου Όρους. Τούτο μας διασώθηκε από τον Δημητριάδου και το Ματθαίο Βλάσταρη.⁴

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Β' ΜΕΡΟΥΣ

1. βλ. Απ. Διαταγές «δεν επιτρέπεται τοις πρεσβυτέροις χειροτονείν διακόνους ή διακονίσσας... αλλά μόνοις τοις επισκόποις. Αύτη γαρ εστι τάξις εκκλησιαστική και αρμονία» (βιβλίο 3 κεφ. 11 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 788-789)
2. βλ. Τελευταία σελίδα της παρούσης εργασίας
3. βλ. Απ. Διαταγές βιβλίο 8 κεφ. 19-20 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 1116-1117
4. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη, Στοιχείον Γ' κεφ. 11 MIGNE τόμ. 144,1173

* * *

Γ' ΤΗΓΕΣ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΥΝ ΤΥΠΙΚΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

Όνομασία Αριθμ. Αιών Βραχυγραφία
Βαρβερινός Κώδικας 336 8ο-9ος Β
Βησσαριανός Κώδικας Κρυπτοφέρρης - 9ο-10ος Κ
Κώδιξ Βιβλιοθήκης Σινά 956 10ος Σ
Κώδιξ Παρισίων (COISLINUS) 213 11ος Π
ORDO ROMANUS (χειρόγραφο Κολωνίας) - 9ο-11ος Ο
CODEX ENGBERGENSIS 54 12ος Ε
Κώδιξ Εθνικής Βιβλιοθήκης Αθηνών 662 12ο-14ος ΑΘ
Ματθαίος Βλάσταρης - 13ος ΒΛ.
Ειλητάριο Μονής Ξενοφώντος αγ. Όρους 163 14ος Ξ
Κώδιξ Βιβλιοθήκης Πατριαρχείου Αλεξ. 149-104 (94) 14ος Α
Συριακό νεστοριανικό χειρόγραφο - 16ος ΣΥΡ.

Προσεκτική μελέτη των «χειροτονικών» αυτών εγγράφων που περιέχονται στους ως άνω κώδικες μας οδηγεί αβίαστα στα ακόλουθα συμπεράσματα:

1. Όλες οι διαμορφωθείσες διατάξεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας, οι οποίες έχουν σχέση με την χειροτονία διακονισσών, αν και απέχουν μεταξύ τους, όχι μονάχα τοπικά αλλά και χρονικά, εν τούτοις συμφωνούν απόλυτα στην ύλη, διαφέροντας μόνο κατά τι γλωσσικώς και φραστικώς.

2. Ενώ οι χειροθεσίες που περιγράφονται σ' αυτά τα χειροτονητήρια έγγραφα (όπως ψάλτου, αναγνώστου, υποδιακόνου) τελούνται εκτός του ιερού βήματος, χωρίς να είναι ανάγκη τελέσεως κατ' αυτές Θείας Λειτουργίας, η χειροτονία της διακονίσσας, όπως και των άλλων δύο βαθμών (διακόνου και πρεσβυτέρου) γίνεται μέσα στο ιερό Βήμα και μπροστά στην Αγία Τράπεζα. «Κατά την διάρκεια της αγίας αναφοράς αι θύραι του Θυσιαστηρίου παρέμενον κλεισταί και ηνοιγόντο, μας λέει ο καθηγητής Ιω. Φουντούλης, ότι ο αρχιερέυς επρόκειτο να απευθυνθή προς το εκκλησίασμα δια του ασπασμού: «Και έσται τα ελέη»⁵. Αμέσως μετά τον ασπασμό αυτό επακολουθούσε η «χειροτονία» της διακονίσσας, όπως ακριβώς και η του διακόνου.

Η χειροτονία της διακονίσσας, όπως και αυτή του διακόνου, μπορούσε να γίνει όχι μόνο «επί τελείας προσκομιδής», αλλά και «επί προηγιασμένων Δώρων» μετά την απόθεση πάνω στην Αγία Τράπεζα των Τιμίων Δώρων κατά τη Μεγάλη Είσοδο. Οι Κώδικες Β και Κ σημειώνουν τα εξής: «Επει δε έξεστι του διακόνου και της διακονίσεως την χειροτονίαν και επί τελείας προσκομιδής και επί Προηγιασμένων γίνεσθαι, ότι επί Προηγιασμένων γίνεται η τιαύτη χειροτονία, εισέρχεται ο αρχιερέυς και ίσταται έμπροσθεν της Αγίας Τραπέζης». Και τότε γίνεται η χειροτονία κατά τη γνωστή τάξη⁶.

3. Η χειροτονουμένη διακόνισσα, κατά την τελετή της χειροτονίας, τοποθετημένη προφανώς σε όρθια στάση, όπως και ο χειροτονούμενος διάκονος που κάθεται στον σολέα προ των αγίων Θυρών, καλύπτοντας το πρόσωπό της με το μαφόριο, μπαίνει στην Αγία Τράπεζα, όπου ο επίσκοπος την χειροτονεί δι' επιθέσεως των χειρών του. Απαγγέλει δε σ' αυτήν όχι μόνο μια ευχή, όπως στις χειροθεσίες, αλλά δύο ευχές. Πράγμα το οποίο σημαίνει ότι, κατά τα ίδια «χειροτονικά», τυγχάνει γνώρισμα «των υψηλότερων και από του βήματος χειροτονιών»⁷. Και οι δύο αυτές ευχές, ακολουθούν την προεξαγγελομένη εκφώνηση «Η Θεία Χάρις, η τα ασθενή θεραπεύουσα...». Έχουν την ίδια επισυναπτόμενη σφραγίδα και τελούνται από τον επίσκοπο, ο οποίος έχει τα χέρια του τοποθετημένα πάνω στο κεφάλι της χειροτονουμένης, καταλήγοντας σε δοξολογία της αγίας Τριάδος⁸. Η πρώτη εκ των δύο αυτών ευχών συμπίπτει ουσιαστικά και εννοιολογικά με την υπάρχουσα στο «χειροτονικό» των «Αποστολικών Διαταγών». Υπέστη όμως μερική ειδολογική επεξεργασία.

Έτσι, η «τάξις επί χειροτονία διακονίσεως», που επικράτησε στους Βυζαντινούς χρόνους, προφανώς είναι περαιτέρω εξέλιξη και διαμόρφωση της αντίστοιχης διάταξης των «Αποστολικών Διαταγών». Εάν τα αρχαία «χειροτονικά», όπως αυτό των «Αποστολικών Διαταγών», αλλά και της «Διαθήκης του Κυρίου ή Ιησού Χριστού», αντί για τις δύο καθιερωτικές ευχές περιέχουν μία και μόνη, τούτο δεν αποτελεί γνώρισμα μόνο εκείνης της εποχής. Τούτο συνέβαινε και σε άλλες εποχές και όχι μονάχα για τη χειροτονία διακονίσεως αλλά και όλων των χειροτονιών των υπολοίπων κληρικών (διακόνου, πρεσβυτέρου και επισκόπου). Πρόκειται απλώς για «χειροτονικά» μιας εποχής κατά την οποία δεν είχε ακόμη διαμορφωθεί ο πανηγυρικός χαρακτήρας των χειροτονιών.

4. Η λεγόμενη κατά την «χειροτονία» της διακονίσσας εκφώνηση «η Θεία Χάρις ...» αποτελεί γνώρισμα μόνο της χειροτονίας των ανωτέρων κληρικών (επισκόπου, πρεσβυτέρου και διακόνου), επειδή αυτή ουδέποτε ακούεται στις χειροθεσίες των κατωτέρων κληρικών, ούτε αυτού του υποδιακόνου. Γι' αυτό όπως στις χειροτονίες των κληρικών που μνημονεύσαμε επεμβαίνει μετά την πρώτη ευχή λειτουργός του ίδιου βαθμού μ' αυτόν στον οποίο προάγεται ο χειροτονούμενος (π.χ. επίσκοπος στην χειροτονία επισκόπου, πρεσβύτερος στην χειροτονία πρεσβυτέρου και διάκονος στην χειροτονία διακόνου), ο οποίος και απαγγέλει τα μεταξύ των δύο ευχών παρεμβαλλόμενα ειρηνικά, έτσι, και κατά την χειροτονία διακονίσεως τα ειρηνικά αυτά απαγγέρονται από διάκονο. Αυτό ουδέποτε γίνεται στις χειροθεσίες, οι οποίες τελούνται εκτός του Ιερού Βήματος.

5. Ο καθολικός δημόσιος χαρακτήρας της χειροτονίας των διακονισσών, η κατ' αυτήν παρουσία κλήρου και λαού, η κατά την μεταξύ των δύο ευχών παρεμβαλλόμενη «συναπτή» συνένωση των προσευχών κλήρου και λαού υπέρ της προχειριζομένης διακονίσεως και η από τον επίσκοπο τελική επεκύρωση της εκλογής δια της τελέσεως της χειροτονίας, υποδηλώνουν την

συγκατάθεση του σώματος των Κληρικών καθώς και όλων των πιστών στη χειροτονία της.

6. Η χειροτονούμενη ως διακόνισσα περιβαλλόταν, όπως και ο διάκονος, με το διακονικό ωράριο. «Φέρουσα όμως αυτό κάτω από το μαφόριο μετά των δύο αρχών του έμπροσθεν». (Θεοδώρου). Παρά ταύτα έχουμε και μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη χειροτονία του διακόνου και αυτής της διακόνισσης. Γιατί ενώ αμέσως μετά τη χειροτονία διακόνου ανατίθεται σ' αυτόν η διακονία μέσα στο Θυσιαστήριο, διότι ο αρχιερέυς «επιδίδωσιν αυτόν (στο διάκονο) το άγιον ριπίδιον και ιστά αυτόν ριπίζοντα εν τη Αγία Τραπέζη τα Τιμία Δώρα», η διακόνισσα «ουδεμίαν αναλαμβάνει υπηρεσίαν παρά τω ιερώ Θυσιαστήριω. Κατά την ώραν όμως της Θείας Κοινωνίας η διακόνισσα κοινωνεί ως ο διάκονος, «περικατέχων» αυτό, «μεταδίδωσι τοις προσερχομένοις του Αγίου Αίματος»⁹.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Γ' ΜΕΡΟΥΣ

5. βλ. Παν. Τρεμπέλα «Τάξεις...» σελ. 4 και 8 . Κωνσταντίνου Καλλίνικου σελ. 575

6. βλ. Παν. Τρεμπέλα «Τάξεις...» σελ. 38-39

7. βλ. Κ. Καλλίνικου «Τάξεις...» σελ. 575

8. βλ. Παν. Τρεμπέλα ένθ' ανωτέρω σελ. 11-12

9. Η διάταξη αυτή του Βαρβεριανού Κώδικα ανάγεται σε χρόνους, κατά τους οποίους, χωριστά ακόμη μεταδίδονταν στους πιστούς τα καθηγιασμένα Είδη και η Θεία Κοινωνία άρχιζε συγχρόνως μέσα και έξω του ιερού Βήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' (ΤΡΙΤΟ)

Η εν τω Κλήρω και την καθ' όλου Εκκλησία θέση των διακονισσών Μπορούν ή όχι οι διακόνισσες να γίνουν «πρεσβυτίδες» και να ιεουργούν;

α) Προσεκτική εξέταση των πηγών αποδεικνύει πρώτα-πρώτα ότι ουδέποτε στη συνείδηση της Εκκλησίας επικράτησε η δημιουργηθείσα σε ορισμένους αιρετικούς κύκλους αντίληψη (π.χ. Μοντανισμός, Μαρκανισμός κ.ά.), κατά την οποία οι γυναίκες μπορούν να αναλάβουν ιερατικά καθήκοντα ανάλογα μ' αυτά του πρεσβυτέρου.

Από αυτήν ακόμη την Αποστολική εποχή επικρατεί στην Εκκλησία μόνιμη και σταθερή παράδοση πάνω στο θέμα που διαπραγματευόμαστε. Ήδη ο Απόστολος Παύλος είχε απαγορεύσει στις γυναίκες το δημόσιο κήρυγμα. (Α' Κορ. 14, 34, Α' Τιμ. 2, 12) Ο Τερτυλιανός επίσης, τόνιζε, ότι είναι απαγορευμένο στις διακόνισσες το κήρυγμα σε εκκλησιαστική συνάθροιση, το να βαπτίζουν και να τελούν τα ιερατικά-πρεσβυτερικά έργα. Γι' αυτό το λόγο, αυτός (ο Τερτυλιανός) πολέμουσε με οξύτητα την από τους Μαρκανιτίτες και άλλους αιρετικούς παρατηρουμένη γυναικεία χειραφέτηση, καθώς και την από τις γυναίκες ιδιοποίηση των ανδρικών ιερατικών δικαιωμάτων. Ο Ωριγένης, επίσης, απαγορεύει το δημόσιο κήρυγμα των γυναικών, επιτρέποντας μόνο σ' αυτές τη διδασκαλία στις ομόφυλές των και ιδιαιτέρως στα κορίτσια. Η «Διδασκαλία» καταπολεμεί τη δημόσια διδασκαλία των χηρών και την απ' αυτών τέλεση του βαπτίσματος.¹ Στους «Εκκλησιαστικούς Κανόνες των Αποστόλων» (αρχές 9ου αιώνας) διασώζεται απόκρυφη διήγηση, η οποία τονίζει ότι είναι απαγορευμένο στις γυναίκες η τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Χαρακτηριστική έπειτα τυγχάνει και η μαρτυρία του αγίου Επιφανίου, κατά την οποία τονίζεται «ότι μεν διακονισσών τάγμα εστιν εις την Εκκλησίαν, αλλ' ουχί εις το ιερατεύειν»². «Ει ιερατεύειν γυναίκες Θεώ προσετάσσοντο... έδει μάλλον αυτήν την Μαριάμ ιερατεύειν εκτελέσαι εν Καινής Διαθήκη, την καταξιοθεύσαν εν κόλποις ιδίοις υποδέξασθαι τον παμβασίλευ Θεόν επουράνιον, Υιόν του Θεού... Αλλ' ουκ ηυδόκησεν. Αλλ' ουδέ βάπτισμα διδόναι πεπίστευται. Επει ηδύνατο ο Χριστός μάλλον παρ' αυτής βαπτισθήναι ήπερ παρά Ιωάννου...» λέει ο άγιος Επιφάνιος. Θα μπορούσε δηλαδή ο Χριστός να δεχτεί το βάπτισμα από τη Παναγία και όχι από τον Ιωάννη αλλά δεν το έπραξε. Εξάλλου ενώ υπό των αγίων Αποστόλων «κατεστάθησαν διαδοχαί επισκόπων και πρεσβυτέρων εν οίκω Θεού, ουδαμού γυνή εν τούτοις κατεστάθη. Ήσαν δε τέσσαρες θυγατέρες Φίλιππου τω Ευαγγελιστή προφητεύουσαι, ου μην ιεουργούσαι. Και ήν Άννα προφήτις θυγάτηρ Φανουήλ, αλλ' ουχ ιερατεύειν πεπιστευμένη»³. Με απλά λόγια έχουμε, λέει ο άγιος Επιφάνιος, πολλά παραδείγματα αγίων γυναικών, που είχαν μάλιστα και το χάρισμα να προφητεύουν, αλλά δεν μπορούσαν να ιερατεύουν. Η διεκδίκηση από τις γυναίκες ιερατικών δικαιωμάτων είναι, κατά τον Επιφάνιο, «γυναικόν τύπος και μανία γυναικονίτις»⁴. Ο ίδιος Πατήρ παρατηρεί ότι η εκκλησιαστική πράξη του παρελθόντος και των χρόνων του απαγορεύει την ιερωσύνη των γυναικών: «Παρατηρητέον δε ότι άχρι διακονισσών μόνον το εκκλησιαστικόν επεδείθη τάγμα, χήρας τε ωνόμασε, και τούτοις τας έτι γραωτέρας πρεσβυτίδας, ουδαμού δε πρεσβυτερίδας ή ιερίσσας προσέταξε»⁵. Οι γυναίκες λέει γίνονται διακόνισσες αλλά σε καμμία περίπτωση πρεσβυτίδες. Και στις «Αποστολικές Διαταγές» ρητώς απαγορεύεται στις γυναίκες το δημόσιο Θείο κήρυγμα ή η τέλεση του βαπτίσματος: «Ουκ επιτρέπομεν γυναίκας διδάσκειν εν Εκκλησία...»⁶, λέει. «Περί δε του γυναικας βαπτίζειν γνωρίζομεν υμίν, ότι κίνδυνος ου μικρός ταις τούτο επιχειρούσαις. Διο ου συμβουλεύομεν. Επισφαλές γαρ, μάλλον δε παράνομον και ασεβές. Ει δε διδάσκειν αυταίς ουκ επιτρέψαμεν, πως ιερατεύσαι ταύτας παρά φύσιν τις συγχωρήσει; Τούτο γαρ της των Ελλήνων αθεότητος το αγνόημα... ιερείας χειροτονείν αλλ' ου της Χριστού διατάξεως»⁷

Οι παραπάνω παρατεθειμένες μαρτυρίες αποδεικνύουν σαφέστατα ότι το γυναικείο διακονικό λειτουργήμα δεν μπορούσε να δημιουργήσει δυνατότητα προαγωγής των διακονισσών στο βαθμό του πρεσβυτέρου. Αλλά και από την άλλη δεν μπορούμε να πούμε ότι οι διακόνισσες δεν ανήκαν στο Κλήρο της Εκκλησίας. Όσοι φθάνουν στο συμπέρασμα αυτό διαπράττουν το λογικό σφάλμα της των «όρων τετράδος» συνδέοντας και συναρτώντας την έννοια της χειροτονίας και του λειτουργήματος του κληρικού με αυτή την χειροτονία του πρεσβυτέρου ή επισκόπου. Και παραβλέποντας το γεγονός ότι όχι μόνο οι διακόνισσες, αλλά και αυτοί οι διάκονοι-αν και αναμφισβήτητα αυτοί ανήκουν στον ανώτερο λεγόμενο Κλήρο- δεν έχουν πρεσβυτερικές αρμοδιότητες. Πράγμα αποδεικνύουν την ειδοποιό διαφορά του διακόνου από τον πρεσβύτερο. Ότι η φράση του Επιφανίου «διακονισσών τάγμα εστιν εις την Εκκλησίαν, αλλ' ουχί εις το ιερατεύειν»⁸ καθόλου δεν μαρτυρεί κάτι το αντίθετο με την εις τον κλήρο και την τάξη των εκκλησιαστικών λειτουργιών κατάταξη των διακονισσών. Και τούτο αποδεικνύεται και απ' το γεγονός ότι ο ίδιος εκκλησιαστικός Πατέρας, στην ίδια παράγραφο υπομνησκει ότι και οι διάκονοι, που ανήκουν πέραν κάθε αμφισβήτησεως στον Κλήρο της Εκκλησίας, δεν τελούν μυστήρια της Εκκλησίας.⁹

Ο τρόπος χειροτονίας των διακονισσών

β) Σαφείς μαρτυρίες των πηγών αποδεικνύουν ότι η «χειροτονία» των διακονισσών διακρίνεται σαφώς από την απλή καθιέρωση ή κατάσταση ή ευλογία των παρθένων, χηρών κλπ., οι οποίες –τονίζεται ότι – δεν χειροτονούνται.¹⁰ Έτσι για τις διακόνισσες προφανώς υπήρχε στην Εκκλησία η συνείδηση ότι «χειροτονούνταν» όπως και οι υπόλοιποι κληρικοί, «θεία επιταγή». Κατά την Αιγυπτιακή δε Εκκλησιαστική διάταξη, όσες δεν έχουν διακονικό αξίωμα χήρες δεν χειροτονούνται αλλά μετά από επιμελή δοκιμασία απλώς «καθίστανται» στη τάξη των χηρών.

Σύμφωνα με την «Διαθήκη», ενώ ο μεν Αναγνώστης δεν χειροτονείται, αλλ' απλώς καθίσταται, η δε παρθένος ούτε χειροτονείται, ούτε καθίσταται, αντιθέτως η χήρα που έχει διακονικά λειτουργήματα «χειροτονείται», όπως ακριβώς χειροτονούνται

και οι υπόλοιπες τάξεις του Κλήρου (διάκονοι, πρεσβύτεροι και επίσκοποι). Το ότι η χειροτονία των διακονισσών δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν απλή καθιέρωση και ευλογία, αποδεικνύεται με σαφήνεια και απ' την υπάρχουσα τάξη της χειροτονίας εις διακόνισσαν των Βυζαντινών «χειροτονικών».

Ο χαρακτήρας της χειροτονίας των διακονισσών γίνεται ακόμη πιο σαφής αν λάβουμε υπ' όψιν και τους ποικίλους χαρακτηρισμούς του γυναικειού διακονικού αξιώματος. Η τάξη των διακονισσών είναι «εκκλησιαστική τάξις» και «ιερά τάξις»¹¹, η δε διακονία της είναι «ιερά διακονία»¹². Γι' αυτό το λόγο, σύμφωνα με την 6η Νεαρά του Ιουστινιανού, η σωφροσύνη και αγνότητα της διακόνισσας είναι κάτι «οφειλόμενον τη ιερωσύνη»¹³, μια και έχουν αξίωμα κληρικού.

Η θέση της διακόνισσας μέσα στο Κλήρο της Εκκλησίας

γ) Το ότι οι διακόνισσες στην ιεραρχική κλίμακα των τάξεων του Κλήρου κατείχαν ίδια θέση, αποδεικνύεται όχι μόνο απ' τις παρατεθειμένες στο πρώτο κεφάλαιο μαρτυρίες, στις οποίες μαρτυρείται ότι οι χήρες που έχουν διακονικό λειτουργήμα συναριθμούνταν μαζί με τους Κληρικούς, σαφώς διακρινόμενες από τους λαϊκούς, αλλά και από πολλές άλλες μαρτυρίες.

Το ότι οι χειροτονούμενες διακόνισσες ανήκουν στον Κλήρο μαρτυρείται σαφέστατα και από την αυτοκρατορική νομοθεσία των Βυζαντινών χρόνων. Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας, τάσσοντας τις διακόνισσες στον Κλήρο, κάνει γι' αυτές λόγο στις νομοθετικές διατάξεις, οι οποίες τιτλοφορούνται «περί του πως δει χειροτονείσθαι τους επισκόπους και πρεσβυτέρους και διακόνους άρρενας και θηλείας»¹⁴. Η 3η Νεαρά του Ιουστινιανού, η οποία φέρει την επιγραφή «περί του ωρισμένου είναι τον αριθμόν των κληρικών της αγιωτάτης μεγάλης Εκκλησίας και των λοιπών αγιωτάτων Εκκλησιών της πανευδαίμονος (πόλεως)»¹⁵, ορίζει ότι στο ναό της Αγίας Σοφίας πρέπει να υπηρετούν 60 ιερείς, 100 διάκονοι, 40 διακόνισσες («διακόνους εκατόν και τεσσαράκοντα δε θηλείας»), 90 υποδιάκονοι, 110 Αναγνώστες, 25 ψάλτες, με συνολικό αριθμό Κληρικών της του Θεού Σοφίας 425, χωρίς τους 100 ιστιάριους.¹⁶

Υποχρεώσεις της διακόνισσας

δ) Κάθε διακόνισσα τίθεται αμέσως κάτω από την εξουσία του επισκόπου και θεωρείται ως εντεταλμένη του και της Εκκλησίας. Ήταν διακόνισσα «της Εκκλησίας, εν ή ενέτακτο» και η διακονία της ήταν Εκκλησιαστική.

Οι διακόνισσες, ως επί το πλείστον, διέμεναν είτε στους γύρω απ' το ναό χώρους, όπου και διακονούσαν στα ευρισκόμενα οικήματα και διαμερίσματα, είτε στο πιο κοντινό του ναού μοναστήρι, στο οποίο αυτές ανήκαν, είτε σε κάποιο παρθενώνα ή σπίτι διακονισσών, όπου προϊστάτο διακόνισσα ή μία «πρώτη των διακονισσών», είτε μόνες τους ή στους συγγενείς τους (γονείς, αδελφούς, θείους). Απαγορεύοντας τη συνοίκηση με άνδρες.

ε) Επειδή η διακόνισσα με την χειροτονία της αφιερώνεται στο Θεό και θεωρείται σαν Νύμφη του Χριστού, το σώμα της «ου παραχωρείται οπωσδήποτε τινι συνάπτεσθαι», αλλά οφείλει «συντηρείσθαι πάσης κοινής και σαρκικής χρήσεως ανώτερον»¹⁷. Ο γάμος ήταν απαγορευμένος γι' αυτές. Σε περίπτωση γάμου ή άλλης ηθικής παρεκτροπής των διακονισσών, «κονούσης το άπαξ καθιερωθέν σώμα»¹⁸ αυτόν, η ποινή που επεβάλλετο τόσο από την Εκκλησία όσο και από την Πολιτεία ήταν γι' αυτές και τους συνενόχους των αυστηρότατη. Σύμφωνα με τον 15ο Κανόνα της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου, η διακόνισσα, «ει δεξαμένη την χειροθεσίαν και χρόνον τινά παραμείνασα τη λειτουργία εαυτήν επιδώ γάμω, υβρίσασα την του Θεού Χάριν, η τοιαύτη αναθεματιζέσθω μετά του αυτή συναφθέντος»¹⁹. Που σημαίνει ότι η διακόνισσα που ερχόταν εις γάμου κοινωνίαν μετά τη χειροτονία της ουσιαστικά υβρίζει τη Χάρη που της εδόθη κατά τη χειροτονία. Γι' αυτό το επιτίμιο που της επιβάλλεται είναι αναθεματισμός.

Η Πολιτική νομοθεσία, από την άλλη, είχε τις πλέον αυστηρές διατάξεις, αφ' ενός γιατί η θέση της διακόνισσας στην Εκκλησία ήταν πολύ εξέχουσα και αφ' ετέρου διότι πιθανώτατα είχαν συμβεί πολλές παρεκτροπές. Η Εκκλησία, όμως, κρίνοντας τις παρεκτερόμενες διακόνισσες επεικέστερα και φιλανθρωπικότερα, ουδέποτε ζήτησε την εφαρμογή της σκληρής πολιτικής νομοθεσίας, αλλά περιορίσθηκε στην επιβολή του επιτίμιου της καθαιρέσεως και του αφορισμού αυτών.

στ) Η φροντίδα Εκκλησίας και Πολιτείας ώστε να είναι οι διακόνισσες άμεμπτες, μη παρέχοντας αφορμές προς σκανδαλισμό των συνευδής των πιστών, γίνεται περισσότερο κατανοητή αν ληφθεί υπ' όψιν η εκτίμηση την οποία οι διακόνισσες απελάμβαναν στην Καθολική Ορθόδοξη Εκκλησία και Χριστιανική κοινωνία. Θεωρούμενες ή προσφωνούμενες, πθανάως, κατά περιστάσεις, ως «δέσποινα»²⁰, «αιδεσιμώταται», «θεοφιλέσταται»²¹, «τιμιώταται»²², «ευλαβέσταται»²³. Απόδειξη της μεγάλης τιμής την οποία απέλαυε το γυναικείο διακονικό «αξίωμα» στην Ανατολική Εκκλησία τυγχάνει και το γεγονός ότι, αφ' ενός κατά την βυζαντινή εποχή –ιδιαιτέρα στην Κωνσταντινούπολη– πολλές γυναίκες επιφανών και αρχοντικών οικογενειών θεωρούσαν σαν μεγάλη τους τιμή και σαν Θείο δώρο να χειροτονηθούν διακόνισσες της Εκκλησίας²⁴ και αφ' ετέρου το ότι η Ιστορία διέσωσε πολλά –σχετικώς– ονόματα διακονισσών²⁵.

ζ) Έτσι όλα όσα είπαμε στο παρόν κεφάλαιο οδηγούν αναμφίβολα στο συμπέρασμα ότι οι διακόνισσες κατείχαν πολύ τιμητική θέση στον Κλήρο και στην Ορθόδοξη γενικά Εκκλησία. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από την εξέταση των τομέων εργασίας των διακονισσών. Για τους οποίους όμως τομείς θα μιλήσουμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΡΙΤΟΥ (Γ') ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. βλ. «Διδασκαλία» III, 6,1-2 και III, 9,1
2. βλ. «Διδασκαλία» «Κατά αιρέσεων» 79, 3 MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
3. βλ. Επιφανίου Κύπρου «Κατά αιρέσεων» 79,3 MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
4. βλ. Επιφανίου Κύπρου «Κατά αιρέσεων» 79,3 MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
5. βλ. Επιφανίου Κύπρου «Κατά αιρέσεων» 79,3 MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
6. βλ. Αποστολ. Διαταγές βιβλίο III κεφ. στ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 776
7. βλ. Αποστολ. Διαταγές βιβλίο III κεφ. θ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 781-786 παράβ. «Διδασκαλία» III 5,6,9
8. βλ. Επιφανίου Κύπρου «Κατά αιρέσεων» 79,3 MIGNE TOM. 42 στίχ. 744
9. βλ. Αποστολ. Διαταγές βιβλίο 8 κεφ. 28 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 1124
10. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 16 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43-44
11. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 16 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43-44
12. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 16 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43-44
13. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 16 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 45
14. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 16 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 35
15. βλ. Νεαρά 3η Ιουστινιανού R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 18
16. βλ. Νεαρά 3η Ιουστινιανού R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 21. Ο δε Βαλσαμίων ερμηνεύοντας τον 16ο Κανόνα της εν Τρούλλω Πενθέκτης

Οικουμενικής Συνόδου, λέγει «Ο Ιουστινιανός εξήκοντα πρεσβυτέρους, διακόνους δ' εκατόν και διακόνισσας τεσσαράκοντα εν τη Μεγάλη Εκκλησία έταξεν» (Γ.Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τ. 2 σελ. 340).

17. βλ. Μ. Βασιλείου «επιστολή 199 προς Αμφιλόχιον περί Κανόνων 44 MIGNE τόμ. 32 στίχ. 729, Α. Αλυβιζάτου «οι ιεροί Κανόνες...» σελ. 373

18. βλ. Θεοδώρου Βαλσαμώνος Γ. Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 2

19. βλ. Α. Αλυβιζάτου «οι ιεροί Κανόνες...» σελ. 54

20. βλ. Ιερού Χρυσοστόμου «τη δεσποινή...» MIGNE τόμ. 52 στίχ. 555-623

21. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. 14 R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43

22. βλ. Ιερού Χρυσοστόμου επιστολή ργ' «Αμπρούκλη...» MIGNE τόμ. 52 στίχ. 662

23. βλ. Νεαρά 3η (προοίμιο) Ιουστινιανού R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 18

24. βλ. Ευαγγέλου Θεοδώρου «Ηρωίδες Χριστιανικής Αγάπης» Αθήνα 1949, σελ. 62 κ.εξ.

25. βλ. Κ. Μπόνη «Γρηγόριος ο Θεολόγος» σελ. 37-45, «περί της μητρός της αγίας Ολυμπιάδος,» σελ. 3 και εξής. Σύβινη ή Σαλβίνη, Πρόκλη, Αμπρούκλα, Σαβινιανή, Ελισσανθία, Μαρτυρία και Παλλαδία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' (ΤΕΤΑΡΤΟ) ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

Οι κυριώτεροι τομείς εργασίας των διακονισσών, η οποία εργασία προ πάντων αφορούσε: «εις τας των γυναικών υπηρεσία»¹, είναι οι εξής:

Το έργο της φιλανθρωπίας των διακονισσών

1 Ένας από τους σπουδαιότερους τομείς εργασίας των διακονισσών ήταν η άσκηση των έργων της αγάπης. Ήταν οι άγγελοι του ελέους και οι επισκέπτριες αδελφές των ασθενών², των «θλιβομένων» και των ενδεών γυναικών³, μεταδίδοντας σ' αυτές τα δώρα της Χριστιανικής αγάπης. Οι διακόνισσες επισκέπτονταν τους φυλακισμένους χριστιανούς, προσκομίζοντας τις υπέρ αυτών προσφορές. Στην φιλανθρωπική εργασία των διακονισσών μπορεί να υπαχθεί και η φιλοξενία των γυναικών, για την οποία ορίζονται στις Αποστολικές Διαταγές τα εξής: «Ει δε πτωχός ή αγενής ή ξένος επέλθοι... τούτοις τόπον ποιήσει εξ όλης της καρδιάς αυτού ο διάκονος... Το αυτό ποιήτω και η διάκονος ταις επερχομέναις γυναιξί, πτωχαίς είτε πλουσίοις»⁴.

Στην εκκλησία των Διαμαρτυρομένων κατά το Διαφωτισμό και εντεύθεν έγινε προσπάθεια αναζωπυρώσεως και εξασκήσεως εκ μέρους των γυναικών των έργων της αγάπης. Όσον αφορά τώρα τα παρ' ημίν συμβαίνοντα, είναι όλως ελπιδοφόρος η προσπάθεια η οποία παρατηρείται τα τελευταία έτη στη πατρίδα μας προς ανάπτυξιν της γυναικείας διακονίας.

Αν και δεν διακονούν οι γυναίκες όπως τα χρόνια του βυζαντίου εν τούτοις πρέπει να το ομολογήσουμε ότι οι γυναίκες μπορούν να προσφέρουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία μεγάλο ιεραποστολικό έργο.

Όσον αφορά τώρα το Βυζάντιο η φιλανθρωπική δράση των διακονισσών, όπως και η των διακόνων, ασκούνταν κάτω από τη στενή πάντοτε συνεργασία με τον επίσκοπο, τον οποίο αυτές αντιπροσώπευαν στις τάξεις του γυναικείου φύλου, με το να είναι αγγελιοφόροι του. 5

Γι' αυτό οι Αποστολικές Διαταγές παραγγέλουν στους διακόνους και στις διακόνισσες τα εξής:

«Χρή ούν υμάς επισκέπτεσθαι πάντας τους δεομένους επισκέψεως. Και περί των θλιβομένων αναγγέλετε τω επισκόπω υμών. Ψυχή γαρ αυτού και αίσθησις είναι οφείλετε, εύσкулτοι και ευήκοοι εις πάντα όντες αυτό, ως επισκόπω υμών και πατρί και διδασκάλω»⁶.

Το ιεραποστολικό και κατηχητικό έργο τους

2 Άλλος σπουδαίος τομέας εργασίας των διακονισσών ήταν η ιεραποστολική, κατηχητική και διδακτική τους εργασία στον γυναικείο κόσμο. Μόνο που το κήρυγμα μέσα στο ναό απαγορευόταν ρητώς γι' αυτές. Οι διακόνισσες αφ' ενός προσείλκυαν πολλές γυναίκες του εθνικού κόσμου στη Χριστιανική πίστη και αφ' ετέρου διενεργούσαν την Κατήχηση των κατηχουμένων γυναικών. Διδάσκοντάς τες τις αλήθειες του Συμβόλου της Πίστεως, τον τρόπο αποκρίσεως στις ερωτήσεις του εκκλησιαστικού λειτουργού κατά την ώρα του βαπτίσματος, όπως και τους κανόνες Χριστιανικής συμπεριφοράς πριν το βάπτισμα και μετά απ' αυτό. Και, τρίτον, δίδασκαν και νοθετούσαν πολλές φορές τις βαπτισμένες γυναίκες, είτε ομαδικά, είτε ατομικά σε ζητήματα που αφορούσαν άλλοτε μεν στην ατομική ή οικογενειακή ή κοινωνική ζωή της γυναίκας, άλλοτε δε στα καθήκοντα μιας αφιερωμένης στο Θεό γυναίκας.

Άλλες αρμοδιότητες των διακονισσών

3 Οι διακόνισσες, όμως, δεν απέδιδαν έργο μόνο στο ιεραποστολικό και κατηχητικό τομέα, αλλά και σ' όλες τις εκδηλώσεις της εκκλησιαστικής ζωής, όπου αποτελούσαν τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των Κληρικών και των Χριστιανών, οδηγώντας τις γυναίκες προς εκείνους και προπαρασκευάζοντας τις μετ' αυτών συναντήσεις και συνομιλίες.

Οι διακόνισσες σ' ότι αφορούσε τις γυναίκες εκπροσωπούσαν τον επίσκοπο και εκτελούσαν όλες τις εμπιστευτικές υποθέσεις που τους ανέθετε. Κατά τον Επιφάνιο, ένα από τα πλέον λεπτά καθήκοντα των διακονισσών ήταν «η επίσκεψις πάθους»⁸. Που σημαίνει, όπως ερμηνεύεται από την πλειονότητα σχεδόν των ερμηνευτών, ότι όταν υπήρχαν υπόνοιες ότι άλλες παρθένες διακόνισσες ή εκκλησιαστικές παρθένες, αφιερωμένες στο Θεό, υπέστησαν ηθική πτώση και απώλεσαν την σωματική των παρθενία, αποστέλλονταν σ' αυτές ειδικές και έμπιστες διακόνισσες, οι οποίες διενεργούσαν σωματική αυτοψία και ενόρκως μαρτυρούσαν στους επισκόπους για το αν είναι αληθινή ή ψευδή η υπόνοια.⁹

Η μέριμνα των διακονισσών για την πνευματική πρόοδο των χριστιανών γυναικών

4 Κύριο καθήκον των διακονισσών ήταν η γενική επίβλεψη των χριστιανών γυναικών. Η οποία επίβλεψη ασκούνταν όχι μονάχα στο ναό, κατά την ώρα της Θείας Λειτουργίας και κάθε άλλης δημόσιας Θρησκευτικής Λατρείας, αλλά και έξω απ' το ναό, σ' αυτόν τον ιδιωτικό βίο. Οπότε συνδυαζόταν με την κατ' οίκον διδασκαλία, παρέχοντας συμβουλές ή και -αν χρειαζόταν-, ελέγχοντας και επιπλήττοντας. Πολλές φορές, για καλύτερη παρακολούθηση της πνευματικής κατάστασης της ζωής των βαπτιζομένων γυναικών οι διακόνισσες γίνονταν «ανάδοχοι» ή «πνευματικές μητέρες» των.

Οι διακόνισσες, ακόμη, είχαν την επίβλεψη των εκκλησιαστικών παρθένων και των γυναικών που δεν ανήκαν στη τάξη των διακονισσών «εκκλησιαστικών χηρών», οι οποίες ώφειλαν να υπακούουν στις διακόνους.¹⁰ Σπουδαίος τομέας εργασίας πολλών εξέχουσων διακονισσών ήταν η διεύθυνσις των «οίκων παρθένων» ή «παρθενώνων», που έδρευαν στην ενορία. Στους οποίους οίκους αυτές ήταν διδασκαλίσσες και οδηγοί των εκκλησιαστικών παρθένων στην υψηλή τους αποστολή. Έτσι η διακόνισσα Λαμπαδία ήταν «προτεταγμένη του χορού των παρθένων εν τω της διακονίας βαθμώ». ¹¹

Οι διακόνισσες μέσα στα μοναστήρια

5. Άξια ιδιαίτερης μνείας είναι η θέση και εργασία πολλών διακονισσών στα γυναικεία μοναστήρια. Στα οποία αυτές, άλλοτε μεν εξασκούσαν τα διακονικά τους καθήκοντα εντός του καθολικού (ναού) της Μονής και άλλοτε αναλάμβαναν τα καθήκοντα της

Ηγουμένης. Σύμφωνα με την ανά τους αιώνες δικούσα τάξη, στις διακόνισσες ήταν παραχωρημένη από την Εκκλησία ηγετική θέση έναντι των τάξεων «εκκλησιαστικών χιρών ή παρθένων ή και αφιερωμένων γενικά στο Θεό γυναικών, διακόνισσα μπορούσε να είναι ακόμη και Ηγουμένη της Μονής. Γιατί εκτός από την Ολυμπιάδα, η οποία ξέρουμε ότι ήτο Ηγουμένη του μοναστηρίου που η ίδια ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη, και το οποίο βρισκόταν γύρω από το Ναό της του Θεού Σοφίας, ηγουμένη πιθανώς να ήταν και η αγία Μακρίνα. Κατά το τέλος του Δ' αιώνα αναφέρεται ότι σε γυναικείο μοναστήρι, που βρισκόταν περί τον ποταμό Καλύκανδο, κοντά στην Σελεύκεια, ηγουμένη ήταν η SANCTA DIACONISSA MARTHANA. Σύμφωνα με την εκκλησιαστική νομοθεσία του αιρεσιάρχη Σευήρου, μονοφυσίτου πατριάρχου Αντιοχείας, οι ηγουμένες των γυναικείων μονών ήταν διακόνισσες.

Οι διακόνισσες ως «πυλωροί» στους ναούς

6. Σημαντικοί τομείς εργασίας των διακονισσών ήταν επίσης και οι εντός του ναού εργασίες τους.

Κατά την ώρα της Λατρείας ορισμένες διακόνισσες που είχαν αυτό το διακόνημα εκτελούσαν χρέη «πυλωρών» ή «θυρωρών» και κάθονταν στις θύρες των ναών εμποδίζοντας τις γυναίκες που δεν ήταν βαπτισμένες να εισέλθουν μέσα στο κυρίως ναό. Ένας Σύρος συγγραφέας επιστολής «προς Αντιοχείαν», η οποία αποδόθηκε εσφαλμένα στον άγιο Ιγνάτιο Αντιοχείας, αφού γράφτηκε στις αρχές του 5ου αιώνα, λέγει: «Ασπάζομαι τας φρουρούς των αγίων πυλών, τας εν Χριστώ διακόνους. Ασπάζομαι τας Χριστολήπτους παρθένους»¹².

Οι διακόνισσες φρόντιζαν για τη τάξη στο ναό, την ευπρέπεια και καθαριότητα των θέσεων των γυναικών, οι οποίες (θέσεις) ήταν χωρισμένες από τις θέσεις των ανδρών, λαμβάνοντας θέση στο ένα κλείτος του Ναού. Προηγούνταν μπαίνοντας στο Ναό οι διακόνισσες, έπονταν όσες δεν είχαν διακονικό αξίωμα χήρες ή παρθένες και ακολουθούσαν οι έγγαμες γυναίκες και οι νεάνιδες.¹³ Τα παιδιά, ή έμεναν κοντά στις μητέρες τους, ή λάμβαναν θέση τελείως μπροστά, οπότε και επιβλέπονταν από μία διακόνισσα που είχε αυτό το διακόνημα. Έργο ακόμη της διακόνισσας στο Ναό είναι να υποδεικνύει στις γυναίκες τις θέσεις τους.¹⁴ Φρόντιζαν ώστε οι νεάνιδες να παραχωρούν τις θέσεις τους στις μεγαλύτερες γυναίκες, παρείχαν τιμητικές θέσεις στις παρευρισκόμενες στο Ναό ξένες γυναίκες, επέπλητταν όσες δεν έρχονταν εγκαίρως στη Θεία Λατρεία και συμπροσεύχονταν μαζί τους να δώσει ο Θεός σ' αυτές περισσότερο ζήλο. Όπως οι διάκονοι «επεσκόπουν τον λαόν», έτσι και οι διακόνισσες, «επεσκόπουν», πιθανότατα, τις γυναίκες «όπως μη τις ψιθυρίση ή νυστάξη ή γελάση ή νεύση. Χρή γαρ εν εκκλησία επιστημόνως και νηφαλίως και εγρηγορότως εστάναι και εκτεταμένην έχειν την ακοήν επί τον του Κυρίου λόγον». ¹⁵ Δεν είναι μόνο οι Αποστολικές Διαταγές που ζητούν εγρήγορση μέσα στο Ναό. Όλοι οι Πατέρες θέλουν οι χριστιανοί να είναι εν ώρα Λατρείας νηφάλιοι και να μη κοιμούνται. Γιατί θεωρούν –όπως και είναι– ότι η ώρα της Λατρείας είναι η πιο ιερή της ζωής μας. Οι διακόνισσες, πιθανότατα έδιδαν και το σύνθημα συμμετοχής των γυναικών στο υποψάλισμο κατά την ώρα της Λατρείας και έκαναν για τις γυναίκες την αρχή του διδομένου κατά την ώρα Θείας Λειτουργίας «φιλήματος της ειρήνης», κατά το οποίο «οι άνδρες ησπάζοντο τους άνδρας και οι γυναίκες τας γυναίκας»¹⁶, όπως μας πληροφορεί ο καθηγητής Π. Τρεμπέλας.

Οι διακόνισσες κατά τη πρώτη Χριστιανική αλλά και βυζαντινή περίοδο, αναμφίβολα, έμπαιναν στο Θυσιαστήριο. Κι αυτό όχι μονάχα κατά την ώρα της Θείας Λειτουργίας, αλλά και σ' άλλες περιστάσεις. Ο 44ος κανόνας της Συνόδου Λαοδικείας (341 με 381 μ.Χ.) λέει ότι «ου δει γυναίκας εν τω Θυσιαστηρίω εισέρχεσθαι»¹⁷. Δεν αφορά όμως τις διακόνισσες. Αφορούσε τις μη χειροτονούμενες διακόνισσες.¹⁸ Αντιθέτως όσες ανήκουν στον Κλήρο γυναίκες έχουν είσοδο στο ιερό Βήμα. Όταν η αδελφή του Μ. Βασιλείου και Γρηγορίου Νύσσης, αγ. Μακρίνα ήταν ασθενής, «εντός γενομένη του Θυσιαστηρίου, παννύχιον προσπίπτει τω Θεώ των ίασεων»¹⁹. Ο Βαλσαμών λέγει ότι ενώ «πάσαι ποτέ» οι διακόνισσες είχαν «βαθμόν εν τω Βήματι», κατά τους χρόνους του έπαψαν να έχουν «μετουσίαν εν τω Βήματι» επειδή «η των εμμήνων κάκωσις την υπηρεσίαν ταύτην εκ του Θεού και αγίου Βήματος απεξένωσε»²⁰. Με απλά λόγια επειδή χαλάρωσαν τα ήθη και οι γυναίκες άρχισαν να αγνοούν την ιερότητα του αγίου Βήματος με συνέπεια να εργάζονται εντός αυτού εντελώς τυπικά.

Γι' αυτό, σύμφωνα και με τον Ματθαίο Βλάσταρη, ενώ άλλοτε επιτρεπόταν στις διακόνισσες «το εις το άγιον Θυσιαστήριον εισέρχεσθαι», αργότερα «κεκόλυνται παρά των ύστερον πατέρων τούτου επιβαίνει... δια την εμμήνων απροαίρετον ρύσιν».²¹ Η απαγόρευση αυτή, ασφαλώς δεν μπορούσε να έχει απόλυτο χαρακτήρα, διότι, εφ' όσον κατά τον 15ο κανόνα του Νικηφόρου Ομολογητού, πατριάρχου Κων/πόλεως +829, επιτρέπεται «ταίς μοναζούσαις» το «εισιέναι εις το άγιον Θυσιαστήριον και άπτειν κηρόν και κανδήλαν και κοσμείν αυτό και σαρούν».²² Δεν είναι δυνατόν οι διακόνισσες μοναχές να εξαιρούνται αυτού του κανόνα.

Οι Ηγούμενες διακόνισσες, σε περίπτωση ελλείψεως άλλων εκκλησιαστικών λειτουργών, μπορούσαν να τελούν στο Ναό ακόμα και τις δημόσιες προσευχές και παρακλήσεις, πλην της Θείας Λειτουργίας.

Το έργο της διακόνισσας κατά την ώρα της βαπτίσεως

7. Είναι ακόμη άξιο ιδιαίτερας μνείας η κατά την τέλεση του βαπτίσματος των γυναικών υπηρεσία των διακονισσών. Η διακόνισσα βοηθεί «τοίς πρεσβυτέροις εν τω βαπτίζεσθαι τας γυναίκας δια το ευπρεπές»²³. Σύμφωνα με την 6η Νεαρά του Ιουστινιανού οι διακόνισσες, κοντά στα άλλα, υπηρετούν «τοίς προσκυνητοίς βαπτίσμασι»²⁴.

Επειδή, αφ' ενός στην αρχαία Εκκλησία δεν υφίστατο ακόμη ο νηιοβαπτισμός και αφ' ετέρου η γενική συνήθεια των χρόνων εκείνων, όπως και σήμερα άλλωστε στην Ορθόδοξη Εκκλησία, ήταν η κατά το βάπτισμα ολική κατάδυση του σώματος στο νερό σε κατάσταση πλήρους γυμνότητας, καταλαβαίνουμε πόσο χρήσιμες ήτο οι διακόνισσες. Η παρουσία τους στο βάπτισμα ήταν αναγκαία για να τελείται το μυστήριο με την καλύτερη ευπρέπεια και κοσμιότητα που του ταιριάζει. Και να αποφεύγεται κάθε πιθανόν σκανδαλισμός, όχι μόνο των εθνικών αλλά και των πιστών, βλέποντας σε τέτοια στάση τις βαπτιζόμενες γυναίκες. Να αποφεύγεται ακόμη-γιατί και οι κληρικοί είναι άνθρωποι- και ο σκανδαλισμός των κληρικών. Κατά τον άγιο Επιφάνιο, το τάγμα των διακονισσών είναι απαραίτητο «ένεκεν σεμνότητος του γυναικείου γένους... και ότε γυμνωθεί σώμα γυναικίου, ίνα μη υπό ανδρών ιδουρουντων θεαθείη, αλλ' υπό της διακόνισσης, ά επιτάσσεται υπό του ιερέως επιμελείσθαι προς την επιδομένην γυναικός εν τη ώρα της του σώματος αυτής γυμνώσεως, του τάγματος της ευταξίας και εκκλησιαστικής ευνομίας επιστημόνως εν μέτρω κανόνος σφόδρα ησφαλισμένης»²⁵. Είναι αυτό που λέγαμε νωρίτερα. Ενδέχεται, λέει ο ιερός Πατήρ, να σκανδαλισθεί και ο ιερέας που τελεί το μυστήριο. Εξάλλου γιατί να μην φροντίζουμε να μην δίδουμε αφορμές στο σατανά να μας πειράξει, ακόμα και σ' αυτή την πιο ιερή στιγμή του εισαγωγικού στην Εκκλησία μυστηρίου του βαπτίσματος;

Η διακόνισσα βοηθούσε προ πάντων στην ένδυση και έκδυση της βαπτιζόμενης γυναικός και διενεργούσε την δια του επορκιστού ελαίου και αγίου Μύρου χρίση του σώματός της. Με τον ιερέα ή τον επίσκοπο να χρίει μόνον το μέτωπό της.²⁶

Οι διακόνισσες «χρησιμοποιούμενες» στη μεταφορά της Θείας Κοινωνίας σε ασθενείς γυναίκες

8. Άλλος τομέας τελετουργικής εργασίας των διακονισσών, εξίσου ή και πολύ σπουδαιότερος –κατ' εμέ– των προηγουμένων, είναι και η μεταφορά και μετάδοση της Θείας Κοινωνίας σε ασθενείς γυναίκες, οι οποίες δεν μπορούσαν να μεταβούν στο Ναό. Στους μονοφυσιτικούς και νεστοριανικούς κύκλους οι διακόνισσες είχαν το δικαίωμα –ιδίως οι διακόνισσες που ήταν και

ηγούμενες-, όταν απουσίαζε για διαφόρους λόγους ιερέας από τη Μονή και σε περίπτωση ανάγκης, να μεταδίδουν τα προηγουμένα και στο Ιερό Βήμα φυλασσόμενα τίμια Δώρα στις μοναχές, στις έγγαμες γυναίκες και στα άρρενα παιδιά που δεν είχαν συμπληρώσει το πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Πιθανότατα, και στην ορθόδοξη Εκκλησία οι μοναχές-διακόνισσες ή οι ηγούμενες-διακόνισσες, όταν απουσίαζε ιερέας μετέδιδαν τη Θεία Κοινωνία σε ασθενείς μοναχές. Ό,τι δηλαδή συμβαίνει και σήμερα σε πολλά γυναικεία μοναστήρια της πατρίδος μας.

Οι διακόνισσες κατά την ετοιμασία της κηδείας χριστιανών γυναικών.

9. Οι διακόνισσες, φαίνεται, ότι λάμβαναν ενεργό μέρος στο «σαβάνωμα», την διακόσμηση, την κηδεία και τον ενταφιασμό των νεκρών χριστιανών γυναικών. Ο Γρηγόριος Νύσσης μας πληροφορεί σχετικά για την από την διακόνισσα Λαμπαδία διακόσμηση φροντίδας της κηδείας της αδελφής του αγ. Βασιλείου, επίσης αγ. Μακρίνης.²⁷

Συμπεράσματα

10 Απ' όσα λέχθηκαν παραπάνω καθίσταται προφανές ότι η χειροτονία των διακονισσών καθιστούσε αυτές ως τις πλέον ικανές να συμμετέχουν και στο έργο της εξωτερικής και εσωτερικής ιεραποστολής της Εκκλησίας μέσα στο γυναικείο κόσμο.

Οι διακόνισσες, εκπροσωπώντας όπως είπαμε, στην διακονική τους εργασία τον τοπικό επίσκοπο, ήταν σπουδαιότερα όργανα του ποιμαντικού έργου. Υποβοηθώντας τον συνδυασμό εξατομικεύσεως και καθολικού ιεραποστολικού έργου. Η γυναικεία διακονία, αν και κατά βάσει είχε, βεβαίως, τη κύρια φροντίδα της στις γυναίκες, δεν απέκλειε όμως και τις φιλανθρωπικές υπηρεσίες προς τον ανδρικό πληθυσμό. Εφ' όσον και ο Κύριος είχε διακονηθεί από γυναίκες.

Αν τώρα από μερικές αιρετικές ομάδες η γυναικεία διακονία οδηγήθηκε σε καταχρήσεις, τούτο δεν μειώνει τη προσφορά των διακονισσών στην Εκκλησία. Γιατί στην Ορθόδοξη Εκκλησία, κατά τους χρόνους της ακμής της, γινόταν χρήση και όχι κατάχρηση των γυναικείων ικανοτήτων και της γυναικείας αφοσίωσεως, κατά τρόπο απόλυτα ταιριαστό στην Αποστολική Παράδοση.

Αυτά, όσο αφορά τους τομείς δράσεως των διακονισσών στην αρχαία Εκκλησία αλλά και στην Βυζαντινή περίοδο. Θα μπορούσαμε, βεβαίως, να πούμε πολύ περισσότερα. Δεν θέλουμε να πούμε ότι η εργασία μας αυτή είναι η πλέον εμπειριστατωμένη και τέλεια που καλύπτει το θέμα μας, διότι υπάρχουν ομολογούμενος κι άλλες μορφές και τρόποι δράσεως των διακονισσών που ελλείπει χώρου δεν αναφέρθηκαν. Στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας θα αναφερθούμε στο έργο των πιο επιφανών διακονισσών της βυζαντινής περιόδου.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Δ' (ΤΕΤΑΡΤΟΥ) ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο 3ο κεφ. 15 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 796-797
2. βλ. Διδασκαλία III 12,4 F. X. FUNK τόμ. 1 σελ. 210-214. Επιφανίου Κύπρου MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745 και 824 και εξ.
3. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο 3ο κεφ. 19 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 804
4. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο 2ο κεφ. νγ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 740-741
5. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο 3ο κεφ. 19 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 804
6. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο 3ο κεφ. 19 MIGNE τόμ. 1 στίχ. 804
7. βλ. Παλλαδίου «Λαυσαϊκή Ιστορία» κεφ. ρμδ' MIGNE τόμ. 34, 62 στίχ. 1214-1250
8. βλ. Επιφανίου Κύπρου MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
9. βλ. «Αι διακόνισσαι...» περιοδικό «Ορθοδοξία» σελ. 653 και εξ.
10. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο γ' κεφ. ζ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 780
11. βλ. Γρηγορίου Νύσσης «εις τον βίον της οσίας Μακρίνης» MIGNE τόμ. 46 στίχ. 984-986
12. βλ. Ψευδο-Ιγνατίου «προς Αντιοχείς» κεφ. ιβ' MIGNE τόμ. 5 στίχ. 908
13. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο β' κεφ. νζ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 733
14. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο β' κεφ. νζ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 733
15. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο β' κεφ. νζ' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 733
16. βλ. Π. Τρεμπέλα «αι τρεις Λειτουργίαι κατά τους εν Αθήναις κώδικας» Αθήναι 1935 σελ. 90
17. βλ. Α. Αλυβιζάτου σελ. 205
18. βλ. ξθ' κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου: «Μη εξέστω τινί των απάντων εν τοις λαϊκοίς τελούντι, ένδον ιερού εισιέναι Θυσιαστηρίου».
19. βλ. Γρηγορίου Νύσσης «εις τον βίον της οσίας Μακρίνης» MIGNE τόμ. 46 στίχ. 972
20. βλ. Θεοδώρου Βαλσαμώνος «Αποκρίσεις...» αριθμ. 35 MIGNE τόμ. 136 στίχ. 986
21. βλ. Ματθαίου Βλάσταρη «Σύνταγμα...» MIGNE τόμ. 104 στίχ. 1173
22. βλ. Γ.Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή τόμ. 4 σελ. 428
23. βλ. Αποστολικές Διαταγές βιβλίο η' κεφ. κη' MIGNE τόμ. 1 στίχ. 1125
24. βλ. Νεαρά 6η Ιουστινιανού κεφ. ιδ' R. SCHOELL-G. KROLL σελ. 43
25. βλ. Επιφανίου Κύπρου «κατά αρέσεων» MIGNE τόμ. 42 στίχ. 744-745
26. βλ. «Ο επίσκοπος μόνον την κεφαλήν χρίει... η δε διακόνισσα όλον το σώμα» (MIGNE τόμ. 1 στίχ. 796-797)
27. βλ. Γρηγορίου Νύσσης «εις τον βίον της οσίας Μακρίνης» MIGNE τόμ. 48 στίχ. 989 και εξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' ΠΕΜΠΤΟ

ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΕΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

α) Αγία Ολυμπιάδα

Η πλέον γνωστή διακόνισσα των βυζαντινών χρόνων, η οποία θα υμνείται ανά τους αιώνες ως απαράμιλλο υπόδειγμα γυναικείας διακονίας είναι η αγία Ολυμπιάδα, της οποίας η δράση συνδέθηκε στενότερα με τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο.

Η Ολυμπιάδα γεννήθηκε γύρω στο 365 μ. Χ. και καταγόταν από ευγενή ελληνορωμαϊκή οικογένεια. Ο πατέρας της Ακούνδος (κατ' άλλους Σέλευκος) είχε το αξίωμα του «κόμητος».1 Όταν πέθαναν οι γονείς της, η Ολυμπιάδα ήταν πάρα πολύ μικρή. Ευτυχώς όμως, ο κηδεμόνας και θεός της Προκόπιος, εκτός του ότι είχε έντιμο και εκλεκτό χαρακτήρα, ήταν και φίλος του αγ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού.

Η ανατροφή της αγίας

Την όλη ανατροφή και διαπαιδαγώγησή της ανέλαβε η ευσεβής Θεοδοσία, η οποία ήταν αδελφή του αγίου Αμφιλοχίου, επισκόπου Ικονίου. «Η Ολυμπιάς ήτο προικισμένη με τα κάλλιστα δωρήματα της φύσεως. Διότι, και εις ωραιότητα έλαμπε και από έκτακτον εστολίζετο ευφυίαν, αλλά και εις παιδείαν και μάθησιν διέπρεπε και πλούτη κατείχε περισσά και άφθονα»,² αφού έγινε κληρονόμος μιάς τεράστιας περιουσίας.³ Κατά τα έτη 379-381 μ.Χ., όταν ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός βρισκόταν στην Κων/πολη, η Ολυμπιάδα είχε την εντύχια να δεχτεί άμεσα την επίδραση του Θεορρήμονος αυτού πατρός. Συχνά ο άγιος Γρηγόριος μετέβαινε να αναπαυθεί στο σπίτι της μικρής «Ολυμπιάδος του», όπως έλεγε.

Χειροτονία της Ολυμπιάδος εις διακόνισσαν

Η Ολυμπιάδα παντρεύτηκε το έτος 384 ή 385 μ.Χ. και πήρε ως σύζυγό της τον Νεβρίδιο, ο οποίος ήταν έπαρχος της Κων/πόλεως. Αλλά αυτός πέθανε μετά από λίγους μήνες⁴ και έτσι η Ολυμπιάδα έμεινε χήρα χωρίς κανένα παιδί. Το γεγονός αυτό κατέστη σημαντικό σταθμό της ζωής της. Την τόσο γρήγορη αποστέρηση του συζύγου της την εξέλαβε ως φωνή του Θεού που την καλούσε να αφιερωθεί κατά τρόπο ολοκληρωτικό στη διακονία της Χριστιανικής αγάπης. Γι' αυτό, όταν ο αυτοκράτορας Θεοδοσίος θέλησε να την παντρεύει εκ νέου με ένα συγγενή του, ονόματι Ελπίδιο, η Ολυμπιάδα αντέταξε επίμονη και σταθερή άρνηση.⁵

Η Ολυμπιάδα αφιερώθηκε ολόψυχα στα έργα του ελέους. Γι' αυτό ο αρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως Νεκτάριος, αν και αυτή ήταν πολύ νέα, εν τούτοις την χειροτόνησε διακόνισσα. Όπως λέγει ο ιστορικός Σωζόμενος, «ταύτην γαρ εκ γένους επισημοτάτην ούσαν, καιπερ νέαν χήραν γενομένην, εις άγαν δε φιλοσοφούσαν κατά τον της Εκκλησίας θεσμόν διάκονον χειροτόνησε Νεκτάριος».⁶ Η Ολυμπιάδα, έτσι, δώρησε στην Εκκλησία Κων/πόλεως «χρυσίου λίτρας μυρίας, αργυρίου λίτρας δισμυρίας και πάσας τας προσηκούσας αυτή ακινήτους κτήσεις, τας τε κατά την Θράκην και Γαλατίαν και την πρώτην Καππαδοκίαν και Βιθυνίαν τας επαρχίας διακειμένας, έτι γε μιν και τας διαφερούσας αυτή οικίας τας εν τη βασιλευούση πόλει, την τε πλησιάζουσιν τη αγιωτάτη Μεγάλη Εκκλησία την επιλεγομένην των Ολυμπιάδος, συν του τριβουναρίου και του λουτρού και πάντων των παρακειμένων αυτώ οικημάτων και του σίλινγαριου, την τε πλησίον του δημοσίου λουτρού Κωνσταντιανών υπάρχουσιν αυτή οικίαν την επωνομαζομένην των Ευάνδρου και τα προάστεια αυτής πάντα».⁷

Το έργο της διακόνισσης Ολυμπιάδος

Η Ολυμπιάδα, σαν διακόνισσα, ανέπτυξε πλούσιο και εξαιρετικό έργο. Όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός Παλλάδιος, η Ολυμπιάδα ήταν σύμβουλος του αρχιεπισκόπου Νεκταρίου και συχνά του υποδείκνυε την λύση διάφορων εκκλησιαστικών ζητημάτων.⁸ Το κορύφωμα της διακονικής υπηρεσίας της Ολυμπιάδος ήταν η εξάσκηση των έργων του ελέους. Ήταν τόσο γενναιοδωρη που σκόρπιζε αφειδώς τους θησαυρούς της αγάπης της, σε σημείο ώστε, πολλές φορές, η ελεημοσύνη της να γίνεται αντικείμενο εκμεταλεύσεως εκ μέρους ανθρώπων που δεν είχαν την ανάγκη της.⁹ Γι' αυτό, όταν έγινε αρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, της επέστησε την προσοχή πάνω στο που θα δίδει τα χρήματά της: «Επαινώ σου, έφη, την προαίρεσιν άλλ' οικονομικόν είναι δει τον κατά Θεόν της άκρας αρετής επιέμενον. Συ δε, πλουτούσι πλούτον επεισάγουσα, ουχ ήττον ή εις θάλασσαν εκχέεις τα σα. Ή ουκ επίστασαι ότι εκούσα τοις δεομένοις δια Θεόν την ουσίαν ανέθηκας και ως επί χρήμασι της σης δεσποτείας εξελθούσι διοικείν ετάχθης, και λόγοις ένοχος εγένου; Αν ούν εμοί πείθη, προς την χρείαν των αιτούντων του λοιπού μετρήσεις την δόσιν. Ούτω γαρ πλείους τε ευεργετήσεις και ελέους και σπουδαιοτάτης κηδεμονίας αμοιβών τεύξη προς Θεού.»¹⁰ Το να δίδεις αφειδώς, λέγει ο ιερός Πατήρ, είναι καλό έργο. Αλλά όμως χρειάζεται προσοχή που τα δίδεις αφού υπάρχουν και εκμεταλεύτες άνθρωποι και δεν πρέπει να πετάμε στη θάλασσα αυτά που μπορούμε να τα δώσουμε στους ενδεείς και αναξιοπαθούντες συνανθρώπους μας.

Τα δείγματα της αγάπης του Θεού. Διωγμοί και βραβεία. Η αμοιβή της υπομονής.

Το ότι ο Θεός επιτρέπει και σας έρχονται τόσες δοκιμασίες και μάλιστα η μία μετά την άλλη, για να γίνουν λαμπρότερα τα βραβεία, και το ότι γρήγορα σας ελευθερώνει απ' αυτές, για να μη υποφέρετε πολύ από την μακρά διάρκεια αυτών, και τα δύο αυτά, λέει ο ιερός Χρυσόστομος φανερώνουν την άφατο του Θεού φιλανθρωπία. Με αυτό τον τρόπο κυβερνούσε ο Θεός, συνεχίζει ο Χρυσόστομος, τον βίο των θαυμασίων εκείνων ανδρών, των προφητών και των αποστόλων. Η αγάπη του Θεού, λέει στην διακόνισσα Ολυμπιάδα, παύει την λύπη στη γη αυτή και χαρίζει αιώνια ζωή στους ουρανούς.

Η Ολυμπιάδα ως αφοσιωμένη διακόνισσα του ι. Χρυσοστόμου

Η Ολυμπιάδα από την ώρα που ανέβηκε στο Θρόνο της Κων/πόλεως ο ιερός Χρυσόστομος του έγινε πιστή και αφοσιωμένη πνευματική θυγατέρα. Κάτω από τη σοφή καθοδήγησή του και μέσα στη φωτεινή ιεραποστολική ατμόσφαιρα, την οποία δημιουργούσε η υπέροχη προσωπικότητα του αγίου αυτού Πατρός, η Ολυμπιάδα εξεκόλαψε όλα τα εκλεκτά σπέρματα της ψυχής και παρουσίασε όλη την δυναμικότητα του χαρακτήρος της. Δεν υπάρχει τομέας της αρχαίας και σύγχρονης (της εποχής της) γυναικείας διακονίας και ιεραποστολής, στον οποίο να μη παρουσίασε εξαιρετική και υποδειγματική δραστηριότητα.

Όταν ο πνευματικός της πατέρας οδηγήθηκε στην εξορία, η Ολυμπιάδα, αδιαφορώντας για τους διωγμούς στους οποίους την υπέβαλαν οι εχθροί του Χρυσοστόμου, έμεινε πιστή και αφοσιωμένη σ' αυτόν, αρνούμενη να επικοινωνήσει εκκλησιαστικώς με το διάδοχό του. ¹¹ Παράλληλα εξακολουθούσε δια του Χρυσοστόμου να σκορπίζει τους θησαυρούς της αγάπης της. Όπως μας πληροφορεί ο Σωζόμενος, «ο Ιωάννης και φεύγων επισημότερος εγένετο. Χρημάτων γαρ έχων αφθονίαν, άλλων τε πολλών προσφερόντων και Ολυμπιάδος της διακόνου πεμπούσης, πολλούς αιχμαλώτους παρά των Ισαύρων ληστών, ωνείτο και τοις ιδίοις απεδίδου, πολλοίς δε δεομένοις τα αναγκαία εχορήγει». ¹²

Οι επιστολές του ιερού Χρυσοστόμου προς την διακόνισσα Ολυμπιάδα

Έξοχα μνημεία του πνευματικού συνδέσμου που συνέδεε την αγία Ολυμπιάδα με τον ιερό Χρυσόστομο είναι και οι διασωθείσες δεκαεπτά επιστολές του προς αυτήν,¹³ των οποίων δεν γνωρίζουμε πλήρως την ακριβή χρονολογική σειρά. Επειδή η Ολυμπιάδα είχε πέσει σε βαρεία ψυχική αθυμία και μελαγχολία εξαιτίας των διωγμών και βασάνων που υφίστατο ο πνευματικός της πατέρας, ο Χρυσόστομος προσπαθεί στις ως άνω επιστολές να την απαλλάξει απ' τη ψυχική αυτή δύσκολη κατάσταση αναπτύσσοντας προς αυτήν ότι «μόνον δια την αμαρτίαν δέον τις να λυπήται».¹⁴ Οι εν λόγω επιστολές, είναι «αριστουργήματα σοφίας και στοργής και χάριτος και καρτεροφυγίας»¹⁵ και αποτελούν «μνημεία πολύτιμα μιας φιλίας ανυπερβλήτου... Η αρχαιότης ετίμησε ταύτας ιδιαιτέρως, ου μόνον ως έργον φιλοσοφίας χριστιανικής, αλλά και ως υπόδειγμα ύφους καθαρού, εκλεκτού, ζωηρού. Η ιστορία, εξάλλου, δύναται να θεωρή ταύτας ως αντικείμενον σπουδής ψυχολογικής επί των αισθημάτων της εποχής εκείνης και ως ένα διάλογον μεταξύ δύο μεγάλων ψυχών, αίτινες δεν απέκρυπτον τίποτε η μία από της άλλης». ¹⁶ Χαρακτηριστική είναι η προσφώνηση που υπάρχει στην αρχή των επιστολών: «Τη δεσποίνη μου, τη αιδεσιμωτάτη και θεοφιλεστάτη διακόνω Ολυμπιάδι, Ιωάννης επίσκοπος εν Κυρίω χαίρειν».

Οι επιστολές του Χρυσοστόμου προς την Ολυμπιάδα είναι, κοντά στα άλλα, και άριστος καθρέπτης των ανεκτιμήτων ηθικών θησαυρών τους οποίους ενέκλειε μέσα της η ευσεβής και φιλάνθρωπη και ευγενεστάτη ψυχή της Ολυμπιάδος. Ο Ιωάννης, για να την βγάλει από την άβυσσο της αθυμίας, μέσα στην οποία είχε βυθιστεί και για να της δείξει, επίσης, ότι στον κόσμο δεν δρα μόνον η αμαρτία και κακία, αλλά εκλάμπει και η ψυχική φραιότητα, υπενθυμίζει σ' αυτήν το ψυχικό μεγαλείο της, το οποίο μετουσιωνόταν σε ποικίλες αρετές και ιδίως σε απαράμιλλες εκφάνσεις ηρωϊκής διακονικής υπηρεσίας. Γράφει λοιπόν, μεταξύ των άλλων στη β' του επιστολή: «Εγώ γαρ οίδα σου των λογισμών την ευγένειαν, οίδα της ευλαβούς σου ψυχής την ισχύν, οίδα της συνέσεως το πλήθος, της φιλοσοφίας την δύναμιν».¹⁷ Είναι τόσα τα κατορθώματά της, ώστε αυτή άπτεται «και αυτής της αμίδος των ουρανών».¹⁸ Αν και ήταν χήρα, υπερέβαλε και αυτές τις παρθένες σε αγιότητα. «Αναλογίζου, της γράφει, των κατορθωμάτων σου τας αντιδόσεις, την

μετά των παρθένων χορείαν, τους φαιδρούς στεφάνους, τας παστάδας τας ιεράς, τον νυμφώνα των ουρανών... Αλλά μη μου των λόγων επιλάβη, και ει και εις τον χορόν των παρθένων σε κατελέξαμεν, εν χηρεία βεβιωκυίαν... Ο Παύλος όρον της παρθενίας τιθείς ου την απειρόγαμον παρθένον εκάλεσεν, αλλά την τα του Κυρίου μεριμνώσαν. Και Αυτός δε ο Χριστός δεικνύς όσω μείζων παρθενίας ελεημοσύνη, ής τα σκιήτρα κατέχεις αυτή και τον στέφανον ανεδήσω πάλοι, απ' εκείνου μεν του χορού το ήμισυ μέρος εξέβαλεν, επειδή ταύτης εισήλθον χωρίς, μάλλον δε επειδή δαμνιώς αυτήν ουκ εκτήσαντο. Και γαρ είχαν έλαιον, αλλ' ουκ αρκούν. Τους δε χωρίς παρθενίας εισελθόντας, επειδή ταύτην ήσαν περιβεβλημένοι, μετά πολλής υπεδέξατο τιμής, ευλογημένους τε του Πατρός ονομάζων... και ου παρητήσατο, και αγγέλον και της κτίσεως πάσης παρούσης, τροφείας τε αυτού και ξενοδόχους αυτού προσειπείν». 19 Τι σημασία έχει να είναι κανείς εξόριστος, να αλλάζει τόπους διαμονής, να διώκεται από παντού, να δημεύεται η περιουσία του, να σύρεται στα δικαστήρια και άλλα πολλά να παθαίνει, ρωτά ο Χρυσόστομος, εφόσον κατορθώνει και γίνεται κάτοχος του πλούτου που από κανέναν δεν αρπάζεται;

Άλλη αρετή της Ολυμπιάδος, εκτός από την παρθενία της, την ελεημοσύνη της, την υπακοή στον επίσκοπό της, την οποία εξαίρει ο Χρυσόστομος, ήταν η «ποικίλη και πολυειδής και πολύτροπος υπομονή της, την οποία αντέτασσε στα ποικίλα παθήματά της». 20

Στην ίδια επιστολή ο Χρυσόστομος εξαίρει και «την επί της τραπέζης» εγκράτεια. 21 Αναφερόμενος έπειτα στις προς χάριν του διακονικού έργου αγρυπνίες της, γράφει χαρακτηριστικώς: «Ωσπερ γαρ τοις άλλοις κατά φύσιν το καθεύδειν, ούτω σοι το εγρηγορέναι». 22 Δηλαδή, όπως άλλοι ενδιαφέρονται στην «καλή» ζωή, στην ευμάρεια και στα φαγοπότια, εσύ (Ολυμπιάδα) αγρυπνείς προσευχόμενη και έμαθες να βρίσκεσαι πάντα εν εγρηγόρει στη ζωή σου.

Οι αρετές της Ολυμπιάδος έχουν μεγάλη αξία γιατί, όπως λέει ο ιερός Χρυσόστομος, δεν κατορθώθηκαν εν μέσω ευνοϊκών συνθηκών²³ αλλά εν μέσω διώξεων.

Αξιοθαύμαστη, έπειτα, κατά τον Χρυσόστομο, ήταν και η απλότης στη περιβολή και στην εμφάνιση της Ολυμπιάδος.²⁴

Έπειτα, προσπαθώντας ο Χρυσόστομος να την αποτρέψει από το να σκέπτεται τις αμαρτίες των άλλων ανθρώπων, της λέει: «Απαλλαγείσα του λογίζεσθαι τι ο δείνα ήμαρτε και τι ο δείνα επλημμέλησεν... Ου γαρ η οικία σου παντί ελθόντι ηνώκτο μόνον, αλλά και πανταχού γης και θαλάττης πολλοί ταύτης απήλυσαν της φιλοτιμίας δια της φιλοξενίας» 25 Η αγάπη της Ολυμπιάδας την έκανε να σκέπτεται και να λυπάται για τις αμαρτίες που έπρατταν άλλοι. Ο Χρυσόστομος όμως της λέει ότι φθάνει και περισσεύει το έργο της ελεημοσύνης που κάνει αδιακρίτως.

Έξοχα από ψυχολογικής απόψεως είναι και όσα ο Χρυσόστομος γράφει προς την Ολυμπιάδα για να εξάρει τον τρόπο με τον οποίο δεχόταν τον οδυνηρό χωρισμό από τον πνευματικό της πατέρα (τον Χρυσόστομο).²⁶

Στην 14η επιστολή του Χρυσοστόμου βλέπουμε ότι η Ολυμπιάδα ήταν για τον άγιο το μόνο πρόσωπο που εμπιστευόταν τα πάντα. Γράφοντας προς αυτήν για διάφορα εκκλησιαστικά ζητήματα, τονίζει: «Παρακαλώ δε, απόρρητα έστω παρά σοι. Πλην παρά της σης ευλαβείας μηδέεις ειδέτω τούτο». 27 Στην ίδια επιστολή εμπιστεύεται σ' αυτήν και ένα οδυνηρό συναίσθημά του: «Ουδέν, λέγει, δέδοικα ως τους επισκόπους, πλην ολίγων». 28 Πράγματι! Οι συκοφάντες εκ μέρους των επισκόπων της εποχής του ιερού Χρυσοστόμου ήταν πάρα πολλοί. Γι' αυτό λέει ότι φοβάται περισσότερο τους κακούς επισκόπους.

Εκτός όμως από τους ύμνους και τα εγκώμια του Χρυσοστόμου για το ψυχικό μεγαλείο της Ολυμπιάδας, υπέροχο και αριστουργηματικό είναι και το πνευματικό πορτραίτο της, όπως διασώζεται μέσα από τις σελίδες του συγχρόνου της ιστορικού Παλλαδίου.²⁹

Η τελευτή της Ολυμπιάδος

Η Ολυμπιάδα, αφού πέρασε μια πολύπαθη και μαρτυρική ως διακόνισσα ζωή, τέλος-πιθανώς εξόριστη- πέθανε στη Νικομήδεια λίγο μετά την τελευτή του πνευματικού της Πατέρα ιερού Χρυσοστόμου. 30 Η μνήμη της ως αγίας εορτάζεται, στη μεν Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία την 25η Ιουλίου, 31 ενώ στη Δυτική εκκλησία την 17ην Δεκεμβρίου.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Α' ΜΕΡΟΥΣ ΠΕΜΠΤΟΥ (Ε') ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. βλ. Μανουήλ Γεδεών «Βυζαντινό εορτολόγιο» Κων/πολη 1895 σελ. 136
2. βλ. Μιχαήλ Γαλανού «οι βίοι των αγίων ολοκλήρου του έτους» (μην Ιούλιος) 1908 σελ. 165
3. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως αρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως σελ. 37
4. βλ. Λανσαϊκή Ιστορία Παλλαδίου (κεφ. ρμδ' περί Ολυμπιάδος, MIGNE τόμ. 34 στίχ. 1244-1250)
5. βλ. Παλλαδίου Διάλογος ιστορικός... περί Χρυσοστόμου, κεφ. ιστ' MIGNE τόμ. 47 στίχ. 60-61
6. βλ. Σωζομένου «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο η' κεφ. θ' MIGNE τόμ. 62 στίχ. 1537
7. βλ. «βίος και Πολιτεία... Ολυμπιάδος» Μανουήλ Γεδεών «Βυζαντινό εορτολόγιο» Κων/πολη 1895 σελ. 137
8. βλ. Διάλογος ιστορικός... περί βίου και πολιτείας ι. Χρυσοστόμου κεφ. ιστ' MIGNE τόμ. 47 στίχ. 61
9. βλ. Παλλαδίου MIGNE τόμ. 47 στίχ. 56-58
10. βλ. Σωζομένου «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο η' κεφ. θ' MIGNE τόμ. 67 στίχ. 1537-1539
11. βλ. Σωζομένου «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο η' κεφ. κδ' MIGNE τόμ. 67 στίχ. 1577-1579
12. βλ. Σωζομένου «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο κζ' παράβ. Κ. Αμάντου Ιστορία του βυζαντινού κράτους τόμ. 1, 1939 σελ. 88
13. βλ. Δ.Μπαλάνου «Πατρολογία» σελ. 373
14. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 549 και εξ. Παράβ. Δ. Μπαλάνου, ένθ' ανωτέρω σελ. 373
15. βλ. Μιχαήλ Γαλανού ένθ' ανωτέρω σελ. 166
16. βλ. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως αρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως σελ. 245
17. βλ. επιστολή β' Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 556
18. βλ. επιστολή β' Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 559
19. βλ. επιστολή β' Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 559-460
20. βλ. επιστολή β' Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 560
21. βλ. επιστολή β' Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 561. Παράβ. «Διάλογος Ιστορικός Παλλαδίου» MIGNE τόμ. 47 στίχ. 61
22. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 561
23. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 561
24. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 566
25. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 567
26. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 568-571
27. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 613 και 616 «επιστολή ιδ' Χρυσοστόμου»
28. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 617 «επιστολή ιδ' Χρυσοστόμου». Παράβ. Γρηγορ. Θεολόγου και Ιωάννου Χρυσοστόμου Παιραινέσεις προς Ολυμπιάδα, Αθήνα 1997, έκδ. στ' σελ. 114
29. βλ. Διάλογος Ιστορικός Παλλαδίου... κεφ. ιστ' MIGNE τόμ. 47 στίχ. 61
30. βλ. «Βίος και Πολιτεία Ολυμπιάδος» σελ. 416 και εξής. «Διήγησις της οσίας και θεοφιλεστάτης ηγουμένης Σεργίας εις την οσίαν Ολυμπιάδα»

Β') ΟΙ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΕΣ ΣΙΑΒΙΝΑ, ΠΕΝΤΑΔΙΑ, ΠΡΟΚΛΑ, ΑΜΠΡΟΥΚΛΗ, ΣΑΒΙΝΙΑΝΗ, ΕΛΙΣΣΑΝΘΙΑ, ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΛΛΑΔΙΑ

Εκτός της αγίας Ολυμπιάδος, που όπως είπαμε, η δράση της συνδέθηκε άμεσα με τη ζωή του ι. Χρυσοστόμου έχουμε κι άλλες διακόνισσες που τα ονόματά τους είχαν άμεσο σύνδεσμο με τη ζωή και τις διώξεις του ιερού Χρυσοστόμου. Κι αυτές είναι οι διακόνισσες Σιλβίνα, Πενταδία, Πρόκλα, Αμπρούκλη, Σαβινιανή, Ελισσανθία, Μαρτυρία και Παλλαδία.

ΣΙΑΒΙΝΑ

Η Σιλβίνα ή Σαλβίνα ήταν κόρη του σκληρού και αιμοχαρούς ηγεμόνος της Νουμιδίας Γύλδωνος. Αυτή, σε πολύ μικρή ηλικία είχε οδηγηθεί από τον Μέγα Θεοδόσιο σαν όμηρη στην αυλή του παλατιού του, όπου μορφώθηκε Χριστιανικώς μαζί με τα άλλα νεαρά μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας. Έγινε χριστιανή έχοντας πολύ ζήλο και αγάπη για το Θεό, σε αντίθεση με τον πατέρα της που έγινε διώκτης της Εκκλησίας του Χριστού. Όταν η Σιλβίνα ενηλικιώθηκε ο Θεοδόσιος την πάντρεψε με τον ανειψίο της αυτοκράτειρας Νεβρίδιο, ο οποίος είχε ανατραφεί και εκπαιδευθεί μαζί με τους εξαδέλφους του Αρκάδιο και Ονώριο, τους μελλοντικούς αυτοκράτορες. Όταν πέθανε ο Νεβρίδιος η Σιλβίνα έμεινε χήρα με δύο παιδιά. Έτσι αποφάσισε να αφιερωθεί εξ ολοκλήρου στα έργα της Χριστιανικής διακονίας. Ως διακόνισσα η Σιλβίνα κατέστη η προστάτιδα των εκκλησιών της Ανατολής στην αυλή του Αρκαδίου. Από τα πλέον απομακρυσμένα άκρα της αυτοκρατορίας κατέφευγαν σ' αυτήν, έχοντας απόλυτη ελπίδα στην αγάπη της και στη μεσιτεία της στον αυτοκράτορα και την αυτοκράτειρα. Γρήγορα όμως η Σιλβίνα έχασε την αυτοκρατορική εύνοια λόγω της μεγάλης και σταθεράς αφοσιώσεώς της στον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο.

ΠΕΝΤΑΔΙΑ

Η Πενταδία ήταν σύζυγος του ύπατου Τιμασίου, ο οποίος είχε εξοριστεί από τον ευνούχο Ευτρόπιο στην όαση της Αιγύπτου, απ' όπου και εξαφανίστηκε. Μετά την τραγική εξαφάνιση του συζύγου της, τον οποίο είχε ακολουθήσει μέχρι την εξορία, η Πενταδία διογκωμένη καταφεύγοντας από καταφύγιο σε καταφύγιο, στο τέλος, βλέποντας ότι θα συλληφθεί ζήτησε άσυλο σε ένα ναό της Κων/πόλεως. Ο Ευτρόπιος θέλησε να παραβιάσει την απαραβίαστη ασυλία του ναού, αλλά ο Χρυσόστομος διαμαρτυρόμενος εντονώτατα για την μελετώμενη από τον Ευτρόπιο βεβήλωση του ιερού Ναού, έσωσε τη ζωή της Πενταδίας. Για να ανταποδώσει το καλό αυτό που της έκανε ο ιερός Χρυσόστομος η Πενταδία μόλις έγινε διακόνισσα αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στον άγιο. Ο δε ιερός Χρυσόστομος της απέστειλε από το τόπο της εξορίας του πάμπολλες επιστολές. Στην υπ' αριθμ. 94 επιστολή, επί παραδείγματι, την επαινεί για την ανδρεία στάση που επέδειξε όταν συκοφάντησαν τον ίδιο και τους φίλους του λέγοντας ότι τάχα ήταν αίτιοι εμπρησμού της Κων/πόλεως λίγο μετά την εξορία του. Η στάση της αυτή φάνηκε μαζί με της Ολυμπιάδος μέσα στο δικαστήριο. Όπου κατατρόπιασε τους συκοφάντες,³² υποστηρίζοντας με θάρρος τον πνευματικό της πατέρα ιερό Χρυσόστομο.

ΠΡΟΚΛΑ

Η Πρόκλα ήταν κι αυτή μαζί με την Ολυμπιάδα, την Πενταδία και την Σιλβίνα κοντά στον ιερό Χρυσόστομο. Ήταν τόσο μεγάλη η ταραχή της για την εξορία του πνευματικού πατέρα της, ώστε, όπως λέγει ο ιστορικός Παλλάδιος, «συγχυθείσα δάκρυσιν εκυλινδούτο περι τους πόδας αυτού. Τότε νεύσας (ο Ιωάννης) τινί των σεμνών πρεσβυτέρων λαβέ ταύτας (τις διακόνισσες, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Πρόκλα) εντεύθεν, είπε, ίνα μη τους όχλους ταραξέωσιν...»³³ Βούρκωσε στο κλάμα η Πρόκλα που τα δάκρυά της έτρεχαν στα πόδια του αγίου.

ΑΜΠΡΟΥΚΛΗ

Και η Αμπρούκλη ήταν μία από τις εκλεκτές διακόνισσες του Χρυσοστομικού κύκλου. Οι υπ' αριθμ. 96, 103 και 191 επιστολές του, τις οποίες έγραψε ο Χρυσόστομος στο τόπο της εξορίας του στην Κουκουσό της Αρμενίας απευθύνονται «Αμπρούκλη διακόνω και ταις συν αυτήν». ³⁵ Στην πρώτη απ' αυτές γράφει μεταξύ άλλων: «Εν γαρ διανοία πανταχού περιφερόμεν υμάς, εκπληττόμενοι το απερίτρεπτον υμών της γνώμης και την πολλήν ανδρείαν. Γράφε δη και αυτή συνεχώς ημίν, τα περί της υγείας της σης ευαγγελιζόμενη και του οίκου σου παντός, ίνα πολλήν και εντεύθεν καρπωσώμεθα την παράκλησιν». ³⁶ Στην δεύτερη από τις παραπάνω επιστολές, στην οποία την προσφωνεί «δέσποιναν τιμιωτάτην και ευλαβεστάτην», εξάιρει τις αρετές και τα κατορθώματά της. ³⁷ Χαρακτηριστικό είναι και το εξής τεμάχιο της τρίτης επιστολής του προς την Αμπρούκλη, το οποίο φανερώνει την ενότητα ανάμεσα στον Ιωάννη και την διακόνισσά του.³⁸

ΣΑΒΙΝΙΑΝΗ

Στην 13η επιστολή του αγ. Ιωάννου προς την Ολυμπιάδα λέει ότι στην Κουκουσό συναντήθηκε με την Σαβινιανή, που ήταν διακόνισσα της Αντιοχειακής εκκλησίας-πιθανώτατα θεία του. Αυτή, μόλις έμαθε για τον άδικο διωγμό του Χρυσοστόμου στην εξορία, αναχώρησε από τη Συρία με σκοπό να τον συναντήσει. ³⁹

Γ') ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Εκτός από την αγία Ολυμπιάδα, για την οποία κάναμε εκτενές αφιέρωμα σε προηγούμενο κεφάλαιο έχουμε κι άλλες διακόνισσες. Δεν είναι μόνο η αγία Μακρίνα, αδελφή του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου Νύσσης. Υπάρχουν κι άλλες για τις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια. Όσον αφορά τώρα την αγία Μακρίνα, ο Γρηγόριος Νύσσης αναφερόμενος στην πραγματεία του που έχει ως θέμα «εις τον βίον της οσίας Μακρίνης»⁴⁰ μαζί με την υπ' αριθμ. 19 «προς τινα Ιωάννην περί τινων υποθέσεων επιστολή» του, εξυμνεί την αδελφή του για τη μεγάλη της αγάπη ως διακόνισσας.⁴¹ Διακόνισσα ήταν και η φίλη της Μακρίνας Λαμπαδία. Η οποία αναφέρεται από τον Γρηγόριο Νύσσης σαν «προτεταγμένη του χορού των παρθένων εν τω της διακονίας βαθμώ».⁴²

Ονομαστή επίσης διακόνισσα υπήρξε και η σύζυγος του Γρηγορίου Νύσσης Θεοσέβεια, η οποία χειροτονήθηκε διακόνισσα αμέσως μετά την χειροτονία του συζύγου της ως αρχιεπισκόπου. Ο θάνατός της βύθισε στο πένθος όλη την Εκκλησία. Γι' αυτό ο άγιος Γρηγόριος Ναζιανζηνός απέστειλε μια περίφημη παραμυθητική επιστολή του όπου αποκαλεί την Θεοσέβεια ως «όντως ιεράν, το της Εκκλησίας καύχημα, το του Χριστού καλλώπισμα, το της καθ' ημάς γενεάς όφελος, την γυναικίων παρησίαν».

Και ο Θεοδώρητος, ο οποίος έζησε τον 5ο αι. μ.Χ., στην Εκκλησιαστική του Ιστορία εξάιρει την δράση μιάς διακόνισσας, της οποίας όμως, δυστυχώς, δεν αναφέρει το όνομα. Η διακόνισσα αυτή προσείλκυσε στην Χριστιανική πίστη το γιο ενός εθνικού ιερέως. Να μερικά χαρακτηριστικά σημεία της διηγήσεως του Θεοδώρητου: «Νέος δε τις ιερέως υιός εν δυσσεβεία τραφείς κατ' εκείνον τον καιρόν εις τον των ευσεβών μετέστη χορόν. Γυνή γαρ τις επίσημος εν ευλαβεία και του της διακονίας ηξιωμένη χαρίσματος συνήθης ή, της τούτου μητρός. Αύτη τούτον μετά της μητρός αφικνούμενον (έτι γαρ μεираκύλλιον ήν) ησπάξέτο τε και

προύτρεπεν εις ευσέβειαν. Και της μητρός δε τελευτησάσης, αφικνείτο προς ταύτην ο νέος και της συνήθους διδασκαλίας απήλαυε, παγίως δε τας συμβουλίας εισδεξάμενος ήρετο την διδάσκαλον, τις άν γένοιτο πόρος, δι' ού δυνατόν και την του πατρός δεισιδαιμονίαν φυγείν και της παρ' αυτών κηρυττομένης αληθείας μεταλαχρείν».

Πραγματικά, η διακόνισσα αυτή υπέδειξε στο νέο την οδό της αληθείας και τον βοήθησε να νικήσει την αντίδραση του ειδωολάτρη πατέρα του, ο οποίος συνδεόταν μετά του Ιουλιανού του παραβάτη. Έτσι ο νέος μόλις βαπτίστηκε χριστιανός, «μετά την Ιουλιανού τελευτήν και τον πατέρα του προς την αλήθειαν εποδήγησεν».⁴³

Αλλά, εκτός από τις παραπάνω κυριώτερες γνωστές και επιφανείς διακόνισσες, καθ' όλη τη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας εργάστηκαν στην Εκκλησία και άλλες διακόνισσες. Αυτές, εργαζόμενες εκ του αφανούς και ανιδιοτελώς, αποτελούν τις άγνωστες φάλαγγες των ηρωίδων της Χριστιανικής διακονίας και αγάπης. Κανένα βιβλίο δεν ομιλεί για τις πράξεις ή τα ονόματά τους, κανείς ιστορικός ή χρονογράφος δεν τις αναφέρει, γιατί απλούστατα δεν ε γνώριζε η αριστερά τους τι εποίει η δεξιά των. Η ηρωϊκή εργασία τους επιτελείτο κρυφά για τους ανθρώπους και γνωστά για το Θεό.

* * *

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Β' ΚΑΙ Γ' ΜΕΡΟΥΣ Ε' ΠΕΜΠΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

32. βλ. Σωζομένου «Εκκλησιαστική Ιστορία» βιβλίο η' κεφ. κδ' MIGNE τόμ. 67 στίχ. 1577

33. βλ. Διάλογος Ιστορικός Παλλαδίου, κεφ. ι' MIGNE τόμ. 47 στίχ. 35

34. Για τη ζωή της δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες

35. βλ. επιστολή 96 ιερού Χρυσοστόμου, MIGNE τόμ. 52 στίχ. 659-660. Επιστολή 103 του αυτού Πατρός MIGNE τόμ. 52 στίχ. 662-665.

Επιστολή 191 Χρυσοστόμου MIGNE τόμ. 52 στίχ. 718-719

36. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 660

37. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 662

38. βλ. MIGNE τόμ. 52 στίχ. 719

39. βλ. επιστολή 13 προς Ολυμπιάδα MIGNE τόμ. 52 στίχ. 610-612

40. βλ. Μανουήλ Γεδεών MIGNE τόμ. 52 στίχ. 136-139, ANALEKTA BOLLANDIAN τόμ. 15 σελ. 415

41. βλ. MIGNE τόμ. 46 στίχ. 960-1000

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όπως είδαμε στην παρούσα εργασία, ο Θεσμός των διακονισσών της Εκκλησίας, δεν είναι Θεσμός που η ζωή του ήταν μόνο λίγα χρόνια και μετά από λίγο καταργήθηκε. Αντίθετα, είναι Θεσμός που φτάνει μέχρι και το Μεσοαίωνα. Κατά τους χρόνους του Διαφωτισμού η προτεσταντική «αφυπνιστική κίνηση», όπως λεγόταν, ωρίμασε λίγο-λίγο την ιδέα της συστηματικής διοργανώσεως της γυναικείας διακονίας. Τεράστια ώθηση προς την ανάπτυξη αυτή έδωσε και το παράδειγμα των ορθοδόξων «χηρών του ελέους» τις οποίες η χήρα βασίλισσα της Ρωσίας είχε τοποθετήσει προς υπηρεσίαν στο νοσοκομείο της στη Πετρούπολη. Για τις χήρες αυτές θέσπισε η βασίλισσα κανονισμό, προσαρμοσμένο στη ρωσική ορθόδοξη ατμόσφαιρα. Η εργασία της ρωσικής αυτής γυναικείας διακονίας έγινε γνωστή στη Δύση το 1827 από μια σχετική συγγραφή του ιατρού Dr. Julius. Έτσι, αφού προλειάνθηκε το έδαφος, σήμανε τελικά η ώρα της ιδρύσεως και διοργανώσεως της πρώτης «αδελφότητα των διακονισσών» στο Κάϊζερσβεργτ (βλ. λ. διακονισσών, αδελφότητες, Θ.Η.Ε.) Οι διακόνισσες, όπως εκθέσαμε και στην εργασία μας, αν και δεν ιερούργουσαν, εν τούτοις εισέρχονταν στο ιερό Θυσιαστήριο. Τόσο στα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού, όσο και στη βυζαντινή περίοδο, οι διακόνισσες επιτελούσαν μεγάλο έργο. Όσοι δε υποστηρίζουν ότι η σύγχρονη Εκκλησία υποτιμά την γυναίκα, ψεύδονται ασυστόλως. Και ψεύδονται γιατί η γυναίκα σήμερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, λαμβάνοντας ενεργό ρόλο στην οργάνωση των Ενοριών, προσφέρει μεγάλο ιεραποστολικό έργο. Μπορεί να μη κηγυρττει και ιεουρργεί-όπως δυστυχώς -θέλουν πολλοί Ευρωπαίοι να χειροτονείται και να λαμβάνει το βαθμό του πρεσβυτέρου, με ό,τι συνεπάγεται τούτο, δίνει όμως το παρόν στη προσφορά της γεμάτης ταπεινώση και ανιδιοτέλειας Χριστιανικής αγάπης.

Σήμερα δεν υφίσταται ο Θεσμός των διακονισσών γιατί εξέλιπαν και οι λόγοι διατηρήσεώς του. Στους βυζαντινούς χρόνους, που εκτός από μικρά βαπτίζονταν και μεγάλοι στην ηλικία άνθρωποι, όπως είδαμε, είχαμε τις διακόνισσες για να χρίουν τις γυναίκες που βαπτίζονταν. Για τους ευνότους λόγους, προς αποφυγή σκανδαλισμού των πιστών.

Οι διακόνισσες της αρχαίας Εκκλησίας αλλά και των βυζαντινών χρόνων πρέπει να μας κάνουν όλους σήμερα να αναλογιστούμε το πώς και με ποιο τρόπο οι γυναίκες θα μπουν στην ενορία. Το πώς δηλ. θα κάνουμε τις γυναίκες-όχι μόνο τυπικά μέλη- αλλά συνειδητά και ενεργά μέλη προσφέροντας ανιδιοτελώς την αγάπη τους προς τους πάσχοντες και ενδεείς αδελφούς μας. Γνώμη μου είναι πως ο πόνος και η θλίψη δεν υπάρχουν μόνο σε μια εποχή για να εξαφανισθούν σε μια άλλη. Και σήμερα υπάρχουν πάσχοντες όπου οι γυναίκες της Ορθοδόξου Εκκλησίας μπορούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Και όχι μόνο. Οι γυναίκες δύνανται ακόμη να βοηθήσουν και στην οργάνωση των Ορθοδόξων ενοριών στο τομέα της φιλανθρωπίας.